

**Эшенаалы
Арабаевдин
жети томдук
мурасы**

(6-бетте)

**Улуттук тил
корпусу – кыргыз
тилинин санарип
казынасы**

(7-бетте)

**Вагонзак.
Отуз жетинчи
күз**

(12-13-беттерде)

Жалпы улуттук гезит

Кыргыз Туусу

1924-жылы 7-ноябрда негизделген. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин басылмасы № 96 (24966) 2025-жылдын 16-декабры

Кезектеги “Мурас” футболдук турнири өттү

**Бишкекте 13-14-гекабрда
Президент Садыр Жапаровдун
катышуусунда өткөн “Мурас”
салттуу футболдук турнири
жыйынтыкталды.**

Мамлекет башчысы өз сөзүндө “Мурас” футзал турнири Кыргызстандын коомдук турмушунда жакшы салтка айланганын белгиледи. Ал 2021-жылы кыргыз футболунун 100 жылдыгына арналган иш-чаралардын алкагында биринчи турнир өткөнүн эске салды. Анда болгону 6 команда катышкан. 2022-жылы турнир расмий түрдө «Мурас» деген атагышка ээ болуп, ага 8 команда катышкан. Кийинки жылдары командалардын саны 16га жетти.

Бул жылы да турнирге ар кайсы мамлекеттик мекемелерден келген 16 команда катышты.

Президент бул турнир да калк арасында сергек жашоо мүнөзүн жайылтууга, спортко болгон кызыгууну арттырууга, ошондой эле мамлекеттик мекемелер арасында өз ара түшүнүшүүнү жана биримдикти бекемдөөгө багытталганын баса белгиледи.

Мамлекет башчысы мелдештин жыйынтыгында биринчи орунду ээлеп, 400 миң сом утуп алган «Аймактар» командасын куттуктады.

Экинчи орунга «Президенттин командасы» чыгып, 300 миң сом алды. 200 миң сом байге алган “Ден соолук” командасы 3-орунду ээледі. “Ыйман” командасы төртүнчү орунду алып, 100 миң сомдук сертификатка ээ болду.

Ошондой эле үч номинация боюнча турнирдин мыкты оюнчулары аныкталып, аларга 50 миң сомдук сертификаттар тапшырылды:

“Эң мыкты оюнчу” — Эрик Молдокулов (“Ыйман”).

“Эң мыкты чабуулчу” — Нурлан Турсбеков (“Ден соолук”).

“Эң мыкты дарбазачы” — Нурбек Али-

мов (“Аймактар”).

Жеңүүчүлөр жана байгелүү орундарды алгандар кубокторго жана медал-

дарга ээ болушту. Сыйлык тапшыруу аяктагандан кийин эстеликке сүрөткө түшүштү.

«Кыргыз Туусу»

гезитине чыккан макалалар, күндөлүк жаңылыктар, видеолор, жарнамалык материалдар менен

«kyrgyztuusu.kg» сайтынан жана

тармактарынан

тааныша аласыздар.

«Кыргыз Туусу»

гезитине
жазылдыңызбы?..

Учурда «Кыргыз Туусу» гезитине 2026-жылдын I жарым жылдыгына жазылуу «Кыргызпочтасы» мамлекеттик ишканасынын бардык почта түйүндөрүндө жүргүзүлүп жатат.

Жазылуунун баасы почта кызматын кошкондо 6 айга:

1997 сом 46 тыйын.

Эсептешүү которуу жана накталай жолу менен жүргүзүлөт.

Индекс: 68416

● Президенттин иш күнгөлүгү

Элчи Рюити Хиранону кабыл алуу

Президент Садыр Жапаров кечээ, 15-декабрда, Япониянын Кыргыз Республикасындагы Атайын жана Ыйгарым укуктуу Элчиси Рюити Хиранону ишеним грамоталарын тапшыруусуна байланыштуу кабыл алып, аны Кыргызстандагы дипломатиялык миссиясынын башталышы менен куттуктады.

Мамлекет башчысы Кыргызстан Японияны жакын дос жана маанилүү өнөктөш катары эсептей турганын белгилеп, өлкөлөр ортосундагы достук мамилелер жыл сайын чыңдалып жатканын өзгөчө белгиледи.

Ал Кыргызстан менен Япониянын ортосундагы кызматташуу жылдарында бекем жана натыйжалуу формат түзүлгөнүн айтып, Элчинин ишмердүүлүгү кыргыз-япон алакаларын мындан ары тереңдетүүгө жана өз ара пайдалуу жаңы долбоорлорду иш-

ке киргизүүгө өбөлгө болоруна ишеним билдирди.

Өз кезегинде Япониянын Кыргыз Республикасындагы Атайын жана Ыйгарым укуктуу Элчиси Рюити Хирано көрсөтүлгөн меймандостук үчүн ыраазычылык билдирип, эки мамлекеттин ортосундагы өз ара түшүнүшүүнүн жана өнөктөштүктүн жогорку деңгээлин белгиледи.

Ал Кыргыз Республикасынын Президентине Япониянын Императору Нарухитонун жана Премьер-министри Санаэ Такаитинин атынан жылуу салам жолдоп, алардын жакынкы аралыкта Мамлекет башчысын Японияга сапар менен кабыл алууга даяр экендиктерин баса белгиледи.

Ошондой эле ал эки өлкөнүн жетекчилигинин активдүү өз ара аракеттенүүсү жана колдоосу менен жакынкы келечекте япон-кыргыз кызматташтыгы динамикалуу өнүгүп, жаңы мазмунга толот деп белгиледи.

● Министрлер Кабинетинге

“Инвестициялык багыт: мамлекет жана бизнес” форуму

Министрлер Кабинетинин Төрагасы Адылбек Касымалиев “Инвестициялык багыт: мамлекет жана бизнес” форумуна катышты.

Ал Кыргызстандын инвестициялык стратегиясы – бул өлкөгө улуттук жана чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу, инвестициялык климатты жакшыртуу, экономиканы туруктуу өнүктүрүү жана социалдык-экологиялык максаттарды ишке ашыруу үчүн мамлекеттик деңгээлде белгиленген иштердин системасы экенин билдирди.

Адылбек Касымалиев өлкөдө жүргүзүлүп жаткан реформаларга кыскача токтолуп, акыркы беш жылда Кыргызстандын ички дүң продукциясы дээрлик үч эсеге көбөйгөнүн, быйылкы жылдын 11 айында ички дүң продукциянын өсүшү 10,2%ды түзгөнүн белгиледи.

«Кандай гана мамлекет болбосун инвестиция мамлекет үчүн экономикалык өсүштүн, туруктуулуктун жана өнүгүүнүн негизги булагы. Азыркы кырдаалда убакыт инвестордун негизги капиталы болсо, өлкө ичиндеги туруктуулук мамлекеттин жана бизнестин ийгиликтеринин ачкычы. Ошол эле учурда стратегиялуу инвестиция

бул келечектин перспективалуу ишенимдүү жолу. Биздин өлкөдө инвестициянын туруктуу өсүшү байкалууда. Бул Кыргыз Республикасы жагымдуу инвестициялык өлкөгө айланып баратканын тастыктайт. Белгилей кетсек, 2021-2024-жылдар аралыгында түз инвестициянын орточо жылдык көлөмү 1995-2020-жылдарга салыштырмалуу 140%дан ашык өскөн», – деди ал.

Адылбек Касымалиев ошондой эле, гидроэнергетикага, логистикага, айыл чарбага, тоо-кен тармагына, IT тармагына, халал индустриясына, туризмге, фармацевтикага инвестиция тартууга өзгөчө көңүл бурулуп жатканын айтты.

Мындан тышкары, жакында кол коюлган Кыргыз Республикасынын Президентинин “Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Инвестициялар боюнча улуттук агенттиктин статусун жогорулатуу жана ролун күчөтүү жөнүндө” Жарлыгын эске салып, бул инвестициялык ишти стратегиялык багытта ыкчам жылдырууга жаңы дем берээрин кошумчалады.

«Биз сиздерден келечектүү демилгелерди күтөбүз. Биргелешкен күч-аракеттер менен гана биз динамикалуу жана атаандаштыкка жөндөмдүү экономиканын бекем пайдубалын түзө алабыз», – деп сөзүн жыйынтыктаган Адылбек Касымалиев өлкөнүн инвесторлоруна жемиштүү иш жана ийгиликтүү долбоорлорду каалады.

Меморандумга кол коюлду

Министрлер Кабинетинин Төрагасынын биринчи орун басары Данияр Амангелдиев - Кыргыз Республикасынын Энергетика министрлиги менен үч эл аралык компаниянын ортосунда энергияны топтоо системаларын жыйноо, жеткирүү жана монтаждоо жаатындагы өз ара түшүнүшүү жөнүндө меморандумга кол коюу аземине катышты.

Документ энергияны сактоонун заманбап технологияларын иштеп чыгууга жана ишке ашырууга, энергетика системасынын туруктуулугун жогорулатууга жана Кыргызстанда энергиянын кайра

жаралуучу булактарына өтүүнү колдоого багытталган.

Белгилей кетсек, буга чейин бул кызматташуунун алкагында пилоттук долбоор ишке ашырылган. Тактап айтканда, 2 саат 15 мүнөттө 100 кВт кубаттуулукту камсыз кылган “Кыргызстан улуттук электр тармагы” ААКнын имаратында 200% кубаттуулуктагы 100 кВт энергия сактоочу блок тесттик режимде орнотулган. Электр энергиясынын булагы катары имараттын чатырына күн батареялары орнотулган.

Меморандумга Кыргыз Республикасынын энергетика министри Таалайбек Ибраев, Amperex Technology Co., Limited (CATL), Xiamen Ampace Technology Limited (Ampace) жана Yangpu Xinchuan Linghang Newenergy Technology Co., Ltd. (YXL) компанияларынын өкүлдөрү кол коюшту.

Жумуш сапары аяктады

Министрлер Кабинетинин Төрагасы Адылбек Касымалиевдин Россия Федерациясынын Москва шаарына болгон жумуш сапары аяктады.

Жумуш сапарынын алкагында Адылбек Касымалиев алгач Евразия өкмөттөр аралык

кеңешинин тар жана кеңири курамдагы жыйындарына катышып сөз сүйлөдү. Бир катар маанилүү документтерге кол койду.

Ошондой эле жумуш сапардын алкагында ЕАЭБге мүчө өлкөлөрдүн жана байкоочу мамлекеттин өкмөт башчылары менен биргеликте Москва шаарындагы Эл чарбасынын жетишкендиктеринин көргөзмөсүнүн (ВДНХ) аймагында жайгашкан атом өнөр жайынын өнүгүшүнө арналган эң

ири билим берүү комплекси саналган “Атом” павильонундагы музейи менен таанышып чыкты.

Андан соң Адылбек Касымалиев ушул эле комплексте өтүп жаткан илим жана технологиялар жаатындагы кызматташтык боюнча эл аралык конференцияга катышты.

Темирбек АЛЫМБЕКОВ, «Кыргыз Туусу»

Илимий кызматташтык жана тарыхый долбоорлор

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик катчысы Арслан Койчиевдин төрагалыгы алдында Президентке караштуу Тарых илимин өнүктүрүү боюнча комиссиянын жыйыны болуп өттү. Жыйынга мамлекеттик кызматкерлер, тарых илимин изилдөөчү адистер, ошондой эле илимий жана билим берүү мекемелеринин өкүлдөрү катышты.

Жыйындын негизги максаты – өлкөнүн тарых илимин өнүктүрүү боюнча мамлекеттик концепциянын долбоорун талкуулоо болду. Документте тарых илимин өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу багыттары, максаттары жана ишке ашыруу механизмдери аныкталды. Комиссия мүчөлөрү тарыхый илимди өнүктүрүүдө илимий кызматташтыкты чыңдоо, эксперттик жана архивдик материалдарды алмашуу, ошондой эле биргелешкен билим берүү демилгелерин иштеп чыгуу маанилүү экенин белгилешти.

Андан сырткары Россия Федера-

циясынын Президентинин алдындагы Тарыхый агартуу боюнча ведомстволор аралык комиссиясы менен өз ара аракеттенүүнүн маселелери да каралды.

Иш-чаранын катышуучулары эки өлкөнүн тарых илимин изилдөө жаатында жогорку деңгээлдеги кызматташтыкты чыңдоону жана биргелешкен долбоорлорду жүзөгө

ашырууну максат кылышты.

Комиссиянын мүчөлөрү ошондой эле Кыргызстандын тарыхы боюнча жаңы масштабдуу 15 томдук басылманы даярдоо долбоорун талкуулашты. Бул долбоор өлкөнүн тарыхый өнүгүүсүнүн негизги этаптарын системалуу жана ар тараптуу чагылдырууга багытталган. Аны ишке ашыруу үчүн алдыңкы ата мекендик адистер тартылып, ар тараптуу илимий экспертиза жана жаңы архивдик материалдар колдонулат.

Жыйынтыгында эксперттик жумушчу топторго тиешелүү тапшырмалар берилди. Катышуучулар келечекте тарых илимин өнүктүрүүдө илимий изилдөөлөрдү күчөтүү, эл аралык тажрыйба менен алмашуу жана жаш муунду тарыхый билимге тарбиялоо багытында иштерди улантууну максат кылышты.

Мындай жыйындар тарых илимин өнүктүрүүгө мамлекеттин көз карашынын бекем экенин жана келечекте илимий жана маданий долбоорлор аркылуу өлкөнүн тарыхый мурасын кеңири жайылтууну камсыз кылмакчы.

А. АКИМБАЕВА

Пенсияны жогорулатууга 60 млрд. сом

Акыркы төрт жыл ичинде пенсиялык төлөмдөрдү көбөйтүүгө болжол менен 60 млрд. сом жумшалган.

Бул маалымат Бишкек шаарында өткөн “Пенсиялык системанын өнүгүшү: учурдагы абалы жана келечеги” аттуу эксперттик жолугушууда айтылды.

Социалдык фонддун маалыматына ылайык, 2025-жылы пенсия төлөөгө 110,9 млрд. сом каралып, орточо пенсиянын өлчөмү 11 300 сомго жетти.

Жолугушууга мамлекеттик органдардын өкүлдөрү, эксперттер, ишкерлер жана эл аралык өнөктөштөр катышып, өлкөнүн пенсия системасынын келечеги талкууланды.

ИДП өсүүдө

Алдын ала маалыматтарга караганда, 2025-жылдын январь–ноябрь айларында Кыргызстандын ички дүң продуктусу 1 трлн. 628,6 млрд. сомду түзүп, өткөн жылдын ушул мезгилине салыштырмалуу 10,2 пайызга көбөйдү.

Улуттук статистикалык комитеттин маалыматы боюнча, өсүш товар өндүрүү, кызмат көрсөтүү тармактары жана таза салыктардын эсебинен камсыздалды.

Тактап айтканда, товар өндүрүү тармактары 12 пайызга, кызмат көрсөтүү тармактары 8,9 пайызга, ал эми таза салыктар 10,5 пайызга өстү.

ИДПнын түзүмүндө эң чоң үлүш 49,3 пайыз менен кызмат көрсөтүү тармактарына туура келип, бул көрсөткүч 1,8 пайыздык пунктка азайган. Ошол эле

учурда товар өндүрүү тармактарынын үлүшү 1,7 пайыздык пунктка өсүп, 35,3 пайызды түздү. Курулуш тармагы 1,3 пайыздык пунктка, өнөр жай 1 пайыздык пунктка жогоруласа, айыл чарбасынын үлүшү 0,6 пайыздык пунктка төмөндөгөн.

Депутаттарга төш белгилер

Жогорку Кеңештин депутаттарына белгиленген үлгүдөгү ырастамалар жана төш белгилер 17-декабрда берилет.

Борбордук шайлоо комиссиясынын маалыматына ылайык, 12-декабрда 29 көп мандаттуу округдан шайланган 87 депутатты каттоо боюнча токтом кабыл алынган. №13 округдагы шайлоонун жыйынтыгы мыйзам бузулгандыгына байланыштуу жокко чыгарылган.

Белгилей кетсек, мөөнөтүнөн мурда өткөн шайлоодо 589 жаран талапкер катары көрсөтүлүп, алардын 63ү арызын кайтарып алган. 56 талапкер каттоодон өткөрүлгөн эмес, 10 талапкердин каттоосу жокко чыгарылган.

Шайлоого жалпысынан 460 талапкер катышып, алардын 271и эркек, 189ү аял, 16сы майыптыгы бар жарандар болгон. БШК VIII чакырылыштагы Жогорку Кеңеште мыйзамда каралган гендердик квота сакталганын билдирди.

“Кара-Кыргыз” сериалы көрсөтүлөт

27-декабрдан тарта улуттук телеканалдан жана “Этномедиа” онлайн-кинотеатрынан жаңы тарыхый “Кара-Кыргыз” сериалы көрсөтүлө баштайт.

Сериал 1917–1924-жылдардагы тарыхый оор мезгилди, Үркүндөн кийинки кыргыз элинин тагдырын жана улуттук мамлекеттүүлүк үчүн күрөштү чагылдырат. Окуялар Жусуп Абдрахмановдун жаштык тагдыры аркылуу баяндалып, Абдыкадыр Орозбеков, Ишеналы Арабаев сыяктуу тарыхый инсандардын ишмердүүлүгүн камтыйт.

Түркстан автономиясынын кулашы, Кандуу Кокон окуялары жана советтик репрессиялар сериалдын негизги драмалык багытын түзөт.

Долбоор “Кыргызсериал” мамлекеттик мекемесинин колдоосу менен “АРНА” продакшн тарабынан ишке ашырылган. Биринчи сезон 4 сериядан турат. Режиссеру – Сүйүн Откеев, башкы продюсери – Жеңишгүл Өзүбекова.

Хорватиядагы Ардактуу консул

Хорватиянын Риека шаарында Кыргыз Республикасынын Ардактуу консулдукунун кеңсеси ишин баштады.

Тышкы иштер министрлигинин маалыматына ылайык, консулдук кеңсе эки өлкөнүн ортосундагы кызматташтыкты бекемдөөгө, соода-экономикалык жана маданий-гуманитардык байланыштарды өнүктүрүүгө, ошондой эле кыргызстандык жарандарга консулдук укуктук колдоо көрсөтүүгө багытталат.

Ачылыш аземине Кыргызстандын Венгриядагы элчиси Талантбек Кушчубеков, Ардактуу консул Боян Шиканич жана башка расмий өкүлдөр катышты.

95 жаңы автобус келди

Бишкек шаарына Кытайдан 95 жаңы автобус алынып келди. Бул тууралуу шаардык муниципалитет билдирди.

Бардык автобустар ДЕПО-1дин аймагына жайгаштырылган.

Автобустардын узундугу 12 метрди түзүп, үч эшиктүү. Жайында кондиционер, кышында жылытуу системасы иштейт. Бир автобустун сыйымдуулугу болжол менен 70 жүргүнчүнү түзөт.

Анара АРЗЫБАЙ кызы, “Кыргыз Туусу”

● Ар түркүн

Талас

Айран ичкен кутулуп...

Жакында Президенттин Талас облусундагы Ыйгарым укуктуу өкүлүнүн коллегиясы 2025-жылдын январь-сентябрь айындагы социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн жыйынтыгын карады.

Анда 9 айдагы бир топ жетишкендиктер, ошондой эле кемчиликтер белгиленди. Айталы, Талас шаарын өнүктүрүү багытындагы 2024 - жылы башталган долбоорлордун өз мөөнөтүндө сапаттуу аткарылышына тиешелүү деңгээлде көзөмөл жүргүзбөгөндүгү үчүн Талас шаарынын мэринин орун басары Көчөрбаев Айбек Тынчтыкбековичке тартиптик чара көрүү жагы сунушталды.

Муну акыйкаттык деп айтыш кыйын. Анткени, Айбек Көчөрбаев бир нече ай мурда эле айыл өкмөт башчыдан которулуп келген, ал эми мурдагы мэр Байышбек Астанакүлов Талас шаарынын мэрдик кызматын талаптагыдай аткара албай, өкмөттөн да тартиптик жаза алган. Бул жагынан алганда "айран ичкен кутулганга...окшоп калды. Ал эми мэрдик кызматка эки-үч апта мурда Нургазы Асылбеков дайындалган.

Дарыгерлер Таласка тартылабы?

Талас облусуна дарыгер болуп иштөөгө келишкен жаш адистерге үч жыл бою эмгек акысынан тышкары ай сайын 40 миң сомдон төлөнмөй болду.

Ошондой эле жаш дарыгерлерди турак жай, жер үлүштөрү менен камсыз кылуу жана аларга ар кандай жеңилдиктерди берүү иштерин кечиктирбестен жүргүзүү тапшырмасы, облустук коллегиянын чечими менен райондордун акимдерине жана Талас шаарынын мэринин, саламаттыкты сактоо тармагынын жетекчилерине коюлду. Облус боюнча 170тей дарыгер жетишпейт, айлыктын аздыгынан дарыгерлер жеке менчик клиникаларга иштеп кетишкен.

"Биз "эскертүү" берсек, министрлик мактап..."

Ыйгарым укуктуу өкүлүнүн коллегиясынын соңку жыйыны Талас облустук бассейндик суу чарба башкармасынын жетекчиси Нуржан Назаралиевге эскертүү тартиптик жазасы туура эмес берилгенин моюндады.

– Облустук бийлик Нуржан Назаралиевге тартиптик жаза берсек, айыл чарба министрлиги тескерисинче эң катаал шартта, кургакчылык өкүм сүргөн сезондо уюштуруучулугун, жигердүүлүгүн көрсөткөндүгү үчүн алкыш жарыялаптыр.

Демек, министрлик жагдайды, абалды терең түшүнүү менен адилеттүү баасын берген экен, – деп айтылды коллегияда. Адистердин маалыматы боюнча Талас дарыясына өткөн жылы 40-50 метр куб суу келсе, быйыл болсо 9-15 метр куб суу келген.

Жаңы мэргин кадамдары

Талас шаарына жаңы мэр – Нургазы Асылбековдун дайындалышы менен шаарда курулуш жана чарбалык иштер бир топ жанданды.

Борбордук аянтка заманбап электр жарыктары орнотулуп, аянт көрктүү көрүнүшкө келе түштү. Мурдагы фонтандар жайгашкан тилке түп тамырынан бери реконструкцияланып, сапаттуу брусчаткалар төшөлүп, дарактар отургузулуп, чакан сейилбакка кооз, көрктүү, дизайны да өзгөчө жыйырмадай электршамдары орнотулду.

Ошондой эле залкар жазуучу Чыңгыз Айтматовдун айкелинин тегерегиндеги сметасы 300 млн. сомдук сейилбактын курулуштары бир кыйла илгериледи. Айтор жаңы мэрдin жигери, аракети байкалып жатканын коомчулук да белгилеп жатат. Облус жетекчиси Эрмат Жумаев менен биргеликте бир топ долбоорлорду биргелешип жасап, аракеттерди көрүп жатканы албетте, кубаттоого аларлык көрүнүш.

Мал уурулук тыйылбай жатат

Жакында Талас районундагы Көпүрө-Базар айылынын тургундары өлкө башчысы Садыр Жапаровго, УКМК төрагасы Камчыбек Ташиевге айылда беш жыл ичинде 279 бодо мал уурдалып, бирок бир дагы фактынын бети ачылбагандыгы, милиция органдарына бир нече ирет кайрылганы менен жыйынтык болбой жаткандыгы тууралуу кайрылышты.

Ошондой эле жергиликтүү таасирдүү адамдар кийлигишкен коррупциялык көрүнүштөр кылмышты ачууга бөгөт болуп жаткандыгы боюнча да айтылган.

Белгилүү болгондой, айыл тургундары негизинен мал багуу менен жан багышат. Айылдын аксакалдар кеңешинин төрагасы Ороз Курамаев жана башка тургундар айылдагы мал уурулукка каршы укук коргоо жана жергиликтүү бийлик органдары тараптан чечкиндүү иштер жүрбөй, натыйжада айыл эли мал-жандыктарынан кол жууп калып жатышканы белгиленди.

Баса, Талас облустук ички иштер башкармалыгынын басма сөз кызматы Талас районундагы Көпүрө-Базар айылынан 41 топоз уурдоого шектелип, үч адам кармалып, тергөө иштери жүрүп жаткандыгын билдирди. Шектүүлөрдүн бири, аталган айылдагы 600-700дөн ашык топозу бар бай адам экени коомчулукта катуу сөз болуп, ачкөздүктүн, арамдыктын акыры жаман болорун айтып жатышат.

Козубек ИМАНКУЛОВ, "Кыргыз Туусу"

● Жаңы китептер

Алыкенин "Жолбүгүнү"

Өткөн ишембиде (13-декабрда) А.Осмонов атындагы Улуттук китепканада кыргыз журналистикасынын жылдызы, акын, котормочу Алым Токтомушевдин "Жолбүгүн" аталган китебинин таанытымы болуп өттү.

Китепке Алым Токтомушевдин "Асаба", "Агым", "Алас" гезиттеринде иштеп жүргөн убагында "Жолбүгүн" рубрикасынын астында жарык көргөн макалаларынын топтому киргизилген. Топтогон жана китепти чыгаруунун демилгечиси – белгилүү журналист Аскер Сакыбаева жана учурунда каржы табууга көмөктөшкөн, дагы бир чыгаан журналист Нурканбек Керимбаев. Ошондой эле ЖК Төрагасы Н. Турганбек уулу да каржылык жактан жардам берген.

Таанытымда Алым Токтомушеви жакшы билген Чоюн Өмүралиев, Түгөлбай Казаков, Абдил Шерматов, экономист Айылчы Сарыбаев ж.б.лар кызыктуу эскерүүлөрү менен бөлүшүштү. Окумуштуу Гүлзада Станалиева Алым Токтомушевдин мурасы, калтырган сабактарынын мааниси, анын макалаларында козголгон маселелердин бүгүнкү күндө да актуалдуулугу тууралуу кеңири баяндама жасады.

Темирбек АЛЫМБЕКОВ, "Кыргыз Туусу"

Алмаш Чойбекованы ачкан – "Байыркы обон"

Кыргыз поэзиясында өзгөчө үнү, татаал тагдыры менен из калтырган акын Алмаш (Алматай) Чойбекованын өмүр жолун эскерген Бурул Карагулованын «Байыркы обон» аттуу китеби жарык көрдү. Китепти – бир гана акындын өмүр баяны тууралуу эмес, аял тагдырынын, руханий чыдамкайлыгын жана поэзиянын күчүн ачып берген терең баян десек болот.

Автор китепте Алмаш Чойбекова менен болгон таанышуусунан баштап, аны менен өткөргөн күндөрүн, ички дүйнөсүн, жеке жашоосунун сырларын сүрөттөйт. Акындын назик, эрке мүнөзүн, таза жүрөгүн, аялзатына мүнөздүү сулуулук менен аруулугун суктануу менен баяндайт. Ошол эле учурда анын турмушундагы оор сыноолорду, жеке өмүрүнүн аянычтуу учурларын жашырабай ачып берет.

Алмаш Чойбекова 1962-жылдан тарта ыр жаза баштап, алгачкы «Ак булут» ыр жыйнагы 1979-жылы чыккан. 1981-жылы тагдырдын оор соккусуна кабылып, көзү көрбөй калган. Ошол күндөн анын сырткы дүйнөсү караңгылаганы менен, ички руханий дүйнөсү мурдагыдан да жарык ачылды. «Ырлар» (1983), «Өмүр салтанаты» (1987) аттуу китептерин окурмандар жылуу кабыл алган.

Гүлназира ИСМАИЛ кызы, "Кыргыз Туусунун" практиканы

Кумтөр – кыргыз трагедиясыбы же кылым аферасыбы?

1994-жыл. Ушул жылы Азербайжан өлкөсүндө «Кылым келишими» деген ат менен чоң окуя тарыхка катталып, окуя атактуу Гүлистан сарайында өткөн. Деңиз тереңиндеги Азери, Чыраг жана Гюнешли нефти табылгасын өздөштүрүүгө чет элдик инвесторлор менен сүйлөшүүлөр жүргүзүлүп келишим түзүлгөн. «Кылым келишимине» Азербайжан, Түркия, АКШ, Япония, Улуу Британия, Норвегия, Россия жана Сауд Аравия болгон сегиз мамлекеттен Амоко, BP, МакДермотт, Юникал, SOSAR, Лукойл, Статойл, Эксон, Түркия нефть, Пеннзойл, Иточу, Ремко, Делта сыяктуу 13 компания катышкан.

Кыргыз байлыгына көз арткандар

1994-жылдагы «Кылым келишимин» өзөгү эмнеде? Түзүлгөн контракттын негизинде иштетилген ишканалардан түшкөн таза кирешени 80% Азербайжан өлкөсүнө, калган 20% киреше инвестиция тартып келген өлкөлөргө, анын компанияларына калтырылган.

Дагы бир жолу саресеп салып көрөлүчү, өлкө байлыгынын 80% азербайжан элине, өлкөнүн экономикасын өркүндөтүүгө, келечек муундарына калып жатат, болгону 20% гана таза киреше дүйнөнү чапчып алам деп чакчырылган өлкөлөрдүн компанияларына берилип жатат.

Дал ушул «Кылым келишими» ишке аша баштаган маалдан тартып Азербайжан өлкөсүнүн экономикасында кескин өзгөрүүлөр башталган. 1994-жыл Азербайжан эли, өлкөсү үчүн «алтын доордун башталышы» деген татыктуу сөз калган.

1994-жылы кыргыз элинин коомдук турмушунда эмне болду? Дал ушул жылы кыргыз элинин байлыгына көз арткан чет элдик шылундар кыргыз бийлигинин аңкоо, алабарман, арамза, ачкөз табиятынын тамырын тартышып Кумтөр алтын кенин жең ичинен менчиктей башташкан. Дал ушул жылы Кумтөр алтын кенин иштетүүнүн технико-экономикалык негиздемеси бүтүп курулуш башталган. Андан соң ар кандай ыкмалар менен Кумтөр 100% канадалык алтын иштетүүчү «Центерра Голд Инк» компаниясынын менчигине өткөн.

1994-жылы Азербайжан элинин бактысына ыроолонгон «Кылым келишими» түзүлгөн учурда журт башчысы демократиянын толкуну менен келген окумуштуу Абульфаз Элчибей болгон. Ал бийликти жалаң ураан сөздөр менен башкаруу болбостугун зирек түшүнүп, өз элинин келечегин ойлоп, эң жогорку бийлик ордунан өзү кетип, тажрыйбалуу, салмагы бар мамлекеттик ишмер Гейдар Алиевге өткөрүп берген. Дөөлөттүү, кадыр-баркы чоң, иштерман Гейдар Алиев «Кылым келишимин» иш жүзүнө ашырган адам.

Азербайжан элинин улуттук баатыры, сыймыгы.

1994-жылы жаңыдан эгемендүүлүктү алган кыргыз мамлекетинин башында ким эле? Окумуштуу, лектор Аскар Акаев. Сүйлөсө тилинен чаң чыккан, жалаң аалам акылмандарынын айткандарына таянган, алабарман, өмүрүндө он чакты кишиден турган жамаатты жетектеп көрбөгөн, мамлекеттик кызматтын башкаруу системасында тажрыйбасы жок, өндүрүш менен экономикадан кабары аз, бийлик менен байлыкка көзү кызарган, мактоо сөздөрдү укканда калпагын асманга ыргыткан адам. Анын мүдөөлөштөрү бүлбүлдөп күйгөн шамды айланып учкан жетим көпөлөктөрдөй болуп чарк айланышкан кошоматчы куу чирендер.

Ошол мамлекеттик жетекчинин убагында Кумтөр долбоору ишке ашкан. А.Акаевдин Президенттик мөөнөтүндө Кумтөрдөн 1997-жылдан 2005-жылга чейин 157,7 тонна алтын өндүрүлгөн, жалпы киреше 1 миллиард 620 миллион 348 миң долларды түзгөн, акча каражаттар толугу бойдон чет элдик компаниялардын чөнтөктөрүнө түшкөн. Кыргыз өлкөсү капчыгына бир тыйын киреше алган эмес.

К.Бакиевдин доорунда 2005-2010-жылдары 68,0 тн алтын казылып алынган. Жалпы киреше 1 миллиард 416 миллион долларды түзгөн. Республиканын капчыгына жарытылуу каражат түшүрөн алган эмес.

Президенттик кыска мөөнөтүндө Роза Отунбаева Кумтөрдөн түшкөн кирешеден республикага 34,4 млн. сом жалмалаткан экен. Буга чейин кур жалак жүргөндөн көрө тырмактай болсо да алтын кенинен республиканын капчыгына каражат түшө баштаганына тобо десе болот. Кыязы чет элдик инвесторлор билими күчтүү, эл аралык аброю чоң Р.Отунбаева менен жумшак мамиле түзүүнүн амалы болсо керек. Болбосо бул каражат жалпы кирешенин 0,05 пайызын гана түзөт. Тактап айтканда, 17,7 тн алтын өндүрүлүп, жалпы киреше 703,75 миллион доллар болгон.

Чуулгандуу А.Атамбаевдин учурунда 97,6 тн казылып алынган. Жалпы киреше 5 миллиард 195 миллионду түзгөн. Ал эми республиканын казынасына болгону 43,5 миллион доллар киреше түшкөн. Бул экономикалык сабаты бар адамга киреше түштү деген гана азгырма сөз, аныгында ашкере көз боёмочулуктун кашкайган мисалы ушул. Кийинки муунга өнүккөн

өлкөнү түптөп кетем деп оозунан ак көбүк чачкан А.Атамбаев да кыргыз элин алдап, сооротумуш болуп өлкөнү эпсиз таллап-тоноочулукка алып келген. Анын учурунда чет элдик шылундар чөңгөлдөп кеткен кирешенин эсебинде республикага түшкөн 43.5 миллион доллар каражат 0,0083 пайызды түзөт.

Дал ушундай жолду Сооронбай Жээнбеков жигердүү уланткан. Цифралардын жакындыгын карабайсыңарбы. А.Атамбаевдин убагында Кумтөр кенинен республиканын капчыгына 0,0083 пайыз түшүп жатса, Жээнбековду учурунда 0,007 пайыз түшүп жатат. Тактап айтканда, 70,4 тонна алтын өндүрүлүп, 3 миллиард доллар киреше түшсө, болгону 23,7 миллион республикага калтырылган.

Калкка кайтарылган Кумтөр

2022-жылдын 23-августунда Кумтөр алтын кенинин тагдыры Кыргызстан тарапка чечилип 100 пайыз мамлекетке өттү. Ошондон кийин 57,9 т алтын өндүрүлгөн. Киреше 3 миллиард 445 миллион долларды түзгөн жана толугу менен Кыргызстанга калтырылган.

Мына ошондон тартып кыргыз экономикасынын өсүшүнүн жаңы эрасы башталган. 2025-жылы 4,2 тонна алтын сатылып 446,6 миллион доллар өлкөнүн капчыгына түшкөн. Ал эми Кумтөрдүн жалпы тарыхына саресеп салып көрсөк, ушул жылдары 469,4 тонна алтын казылып алынган. Кыргызстан бүгүнкү күндө алтын өндүргөн дүйнөдөгү өлкөлөрдүн катарында 55-орунда турат, 38,95 тонна алтыны менен. Эгерде төрт журт башчылары кыргыз алтынын каалагандай калчабай, жок дегенде 50 пайызын өлкөгө калтырып калышканда Кыргызстан дүйнөдөгү алтын өндүрүүчүлөрдүн катарында 22-орунда турмак. Бу көрсөткүч өтө даражалуу болмок.

Жалпы элдин бүйүрүн кызытып Кумтөр көйгөйүн шардана кылган Садыр Жапаров болду. Ал мурда Кумтөр маселенин көтөрүп чыгып кандайдыр бир билинбеген жагдайлардан улам баш тартып кетишкен адамдардай болбой бардык кыйынчылыктарды мойнуна алып, адилеттик үчүн күрөшкө чыкканы элдин көз алдында, элдин сөзүндө. Ошол ка-

дамында патриоттук алоолонгон сезим, тайманбастык, көкүрөктөгү чоң ишеним бар эле.

С.Жапаров конституциялык укугун пайдаланып Кумтөр маселеси боюнча ачуу чындыкты айтып чыкты, учурунда аны эл колдоду. Балким С.Жапаров бул маселени көтөрүп чыкпаганда баары тынч болмок, шугулдаган «Центерра Голд Инк» компаниясы момун элдин үстүнөн күлүп коюп кыргыздын алтынына марый берет беле. Аныгында Кумтөр маселесин адилет чечүү үчүн келишимди кайрадан карап чыгуу боюнча бийлик башчылары тарабынан эч качан демилге болгон эмес.

Демилгени С.Жапаров башын канжыгага байлап көтөрүп чыккан. Натыйжасы таасирдүү болду, Кумтөр кени – аны ээлеп алышкан канадалык шылундардан кайтарылып, кыргыз эли ээлик болуп калганы эрдиктин туу чокусу деп айтсак болот.

Кыргыз эли чет элдик инвесторлор келип Кумтөр кенин иштетпесе ачка калып, алааматка туш болмок деген дөөдүрөк сөз. Кыргыз эли эң кыйын учурда жаман деген сөздү оозанбай, белин бекем бууп тиричилик улаган. Аныгында иштетилип баштаган Кумтөр кыргыз элине маңдайы жарылган кубаныч, келечегине жол ачкан бактылуу күндөрдү алып келе алган жок. Жыйырма жыл ичинде экономикада да кескин өзгөрүш байкалган эмес.

Кумтөр кенин иштетүүдө келечек муунга алмуздактан бери дымып турган ак мөңгүлөр эрип табигатка залалын келтирди, уу зат аралашып иштетилген тоо топурагынан жаңы кырлар пайда болду, айрым тоо булактарынын көзү жабылды, дайра башы дайынсыз калды, эң кооптуусу келечекте өзүн кандай көрсөтөрү билинбеген хвостохранилищалар түптөлдү.

Кумтөр окуясы Азербайжан өлкөсүндөгү «Кылым келишими» деген чоң окуяга айланышы күмөн, бирок кыргыз трагедиясы деген алаамат окуяга туш болушуна эч ким кепилдик бере албайт.

Карапайым элде, балким ааламды чапчыган билим жоктур, бирок элдин уюткусунда акылмандуулук сөзсүз бар, ошон үчүн элдин үнүн угуп журт менен кеңешкен иш жамандыкка алып барбайт.

● Жаңы табылгалар, изилдөөлөр

Кыргыз сыймыгы Эшенаалы Арабаевдин өмүр жолун чагылдырган илимий изилдөөлөрдүн жети томдугу жарык көрдү. Түзүүчү окумуштуулар: Т.А.Абдырахманов, А. Акунова, М.М. Эсенгулова, А.Э.Кубатова, Ж.Р.Байдилдеев. Жети томдук китеп Эшенаалы Арабаевдин эмгектерин, мамлекеттик жана коомдук саясий ишмердүүлүгү тууралуу маалыматтарды, илимий-агартуучулук жана басма ишине негиз салган даңктуу жолун камтыйт. Ошондой эле агартуучулук, педагогикалык, коомдук-саясий, журналистикалык ишмердүүлүгүн изилдеген илимпоздордун эмгектери жана улуу инсанга арналган конференциялардагы макалалар киргизилген.
Төмөнгө жети томдукка киргизилген Эшенаалы Арабаевдин али белгисиз болуп келген Жети-Суудагы коомдук-саясий ишмердүүлүгү тууралуу макаланы жарыялабыз.

чарба бөлүмүнүн башчысы катары иштеген мезгилин бүгүнкү Алматы шаарынын шаар болуп калыптанышына, өсүп өнүгүүсүнө да эмгек сиңиргендигин архивдик материалдарга таянуу менен баса белгилеп кетүүбүз керек.

Алаш таратылганы менен анын жигердүү ишмерлери негизги мүдөөлөрүн улантат беришкени көрүнүп турат. Эми алар Союздук мамлекеттин ичиндеги улуттук кызыкчылыктарды, баалуулуктарды жогору коюу менен, өз алдынча мамлекеттүүлүктү курууга умтулушкан. Ал үчүн кыргыз-казак элинин тилин, тарыхын, билим менен илимин, адабият-маданият, искусствосун өнүктүрүүнү колго алышат. Албетте, алардын бул улуттук сезимдеги мүдөөлөрүнүн ишке ашышына "Бардык өлкөнүн пролетарлары бириккиле!" деген ураан астындагы

Эшенаалы Арабаевдин жети томдук мурасы

Жети-Сууда калган издер

Кыргыз интеллигенциясынын 1920-1922-жылдардагы Жети-Суу облусундагы ишмердүүлүгү бизге анча белгисиз болуп келгендиги чындык. Казакстан Республикасынын Президенттик архивинен алынган архивдик документалдык материалдар улуу инсандардын коомдук-саясий ишмердүүлүк бейнесин даана ачып берди. Э.Арабаевдин Түркстан Компартиясынын (КПТ) Жети-Суу облустук комитетинде бир нече кызматтарды аркалап, ар дайым кыргыз элинин кызыкчылыгын коргогон маселелерди коюп, Пишпек, Каракол, Нарын уездериндеги калктын таламын талашып эл кызматында иштегенине күбө болдук.

Баса белгилеп кетчү жагдай, 1920-1925-жылдары борбору Оренбург болуп, Кыргыз АССРи түзүлүп (негизи кыргыз деп аталганы менен казактардын мамлекети болгон) иштеп келген. Ошол кезде казак интеллигенциясынын дээрлик көпчүлүгү Оренбургга көчүп, ишмердүүлүгүн улантышкан. Ал эми Жети-Суу облусу борбору Верный шаарында кыргыз интеллигенциясынын дээрлик көпчүлүгү жетекчилик кызматта иштешкен. Мындайча айтканда, Жети-Суу облусундагы башкаруу бийлиги кыргыздардын колунда калганын Казакстан Республикасынын Президенттик архивиндеги документалдык материалдар далилдейт.

Жети-Суу облусунун партиялык жана башка аткаруу бийлигинде иштегендер: Абдыкерим Сыдыков, Иманаалы Айдарбеков, Эшенаалы Арабаев, Жусуп Абдрахманов, Белек Солтоноев, Данаке Иманов, Байсерке Калпаков, Кожокан Шоорук ж.б. болушкан.

Ошол мезгилде мындай иш билги, билимдүү адамдар жаңы бийлик үчүн абдан эле керек болгон. Э.Арабаев 1920-жылдан тартып Верныйдагы (Алматы) Мусбюронун ишине жигердүү киришкен. 14-январь 1920-жылы мусулман большевиктер партиясынын мүчөлөрүнүн жалпы жыйыны өтүп (төрага Мужавилов, катчысы Чанышев) жалпы 34 мүчө жыйынга катышат. Жыйында "Мусбюрону" негиздешип, мындан ары аталган уюмга ишти алып баруу тапшырылат. Анын алдында мусулмандардын дайыма иштөөчү "Учкун" органы түзүлөт. Мусбюронун "Учкун" органынын атайын кызматкери болуп А.Чимжиев, анын жардамчылыгына Арабаев, Абдастороев, Калпаков (Байсерке Калпаков – Ж.Б.) жана Мужавилов дайындалат. Арабаевдин Ташкент шаарында жазылган өмүр баянында да партиялык мусулман ячейкасында иштегени жазылган; ("В г. Алма-Ате в обкоме партии, по организации партийных мусульманских ячеек. Работал корреспондентом газет, лектором партийной ячейки").

Ошол мезгилде жумасына бир жолу "Фукара" мусулман газетасы чыгарыла баштаган. Анын редколлегия мүчөсүнө Жандосов, Арабаев жана Абдрахманов кирип, жооптуу

редактору болуп Арабаев дайындалат. Бул газета жалпы Жети-Суу облусунун коомдук-саясий органы болуп кызмат кылган. Андыктан, жооптуу редактору кылып бекеринен Э.Арабаевди тандабаса керек. Ал газета чыгаруу ишинде ошол мезгилдеги өтө дасыккан адистердин бири эле. Бизге белгилүү маалыматтар боюнча Э.Арабаев "Казак" газетасын, "Кедей эрки", "Тилчи" жана Түркстан Компартиясынын органы болгон "Ак жол" газеталарын, "Шолпан" журналын чыгарууга көмөктөшүп, ошол убакта жалпы Түркстан аймагындагы чыккан басма сөз беттерине макалаларды гана жазбастан аларды чыгарууга да жардамы тийген.

5-январда (1920) обкомдун кезексиз жыйынына кеңеш берүүчү добуш менен Абдрахманов, Ходжиков, Арабаев, Балиев, Гуцин жана Сыдыков катышкан. Анда күн тартибиндеги экинчи маселе катары Нарын көтөрүлүшүн жоюу боюнча иш жүргүзүү үчүн барган Эйхмандын билдирүүсү угулган. Нарын көтөрүлүшүнүн иши боюнча айыл аймактарына барып, элге түшүндүрүү ишин жүргүзүү боюнча комиссиянын курамына Балиев, Арабаев, Сыдыков, Бариев, Манс кирген.

Комиссиянын курамында Э.Арабаев Нарынга барып, көтөрүлүштүн чыгуу себептерин, кесепеттерин иликтеп, эл арасында түшүндүрүү иштерин жүргүзүп гана келбестен, Нарын уездиндеги элдин жашоо турмушу, социалдык абалына дагы кабар алып келет. 18-май 1921-жылы КПТ Жети-Суу обкомунун жыйынында Нарын окуясын иликтөө боюнча Арабаев менен Какыповдун баяндамасы жасалган КПТ Жети-Суу обкомунун 27-майдагы кыргыз жарды-жалчылары жана батрактардын учурдагы милдеттери боюнча Лепа жетекчилик кылган отурумунда Балиев "Жети-Суудагы жерге жайгаштыруу маселелери" боюнча, Арабаев "Кустардык (жыгаччылык) өнөр жайды уюштуруу маселелери" боюнча, Жандосов "Жери жок жана жери аз дыйкандар союзунун уставы боюнча" баяндамалары даярдоо бекитилет.

Демек, Эшенаалы Арабаев ошол мезгилде облустук жарды-жалчылардын союзунун ишине жигердүү аралашуу менен бирге, жардылыктан чыгуунун дагы бир жолу жыгаччылык өнөр жайын өнүктүрүү тууралуу баяндама менен чыккандыгы – жалаң мал багуу менен алектенген элди жаңы кесипке жана өнөргө үндөгөндүгүн көрөбүз.

Бул архивдик документалдык материалдардан дайын болгондой, ошол мезгилдеги бийликтеги Советтердин эң негизги маанилүү иши болгон жарды-жалчылар менен батрактардын абалын кескин түрдө жакшыртып, чукул мезгилде орус көпөстөрүнөн

жерлерди алуу менен өз алдынча жер менен камсыздоо иштери алдыда турган. Жети-Суу облусунун алдына коюлган мындай талаптарды аткаруу үчүн Э.Арабаев ар дайым обкомдун жыйындарында президиумга мүчө болуп, чечүүчү добушка ээ болуу менен өз пикирин элдин таламына карай багыттап айтып келген.

Э.Арабаев жалаң гана жарды-жалчылар менен батрактардын уюмдарынын ишине жигердүү катышпастан, ошол мезгилдеги Советтердин жана жарды-жалчылардын съездине делегаттарды шайлоо боюнча шайлоо комиссиянын ишине катышып, шайлоо алдында үгүт иштерин жүргүзүү үчүн уездердеги шайлоо комиссияларына өкүл (уполномочен) катары жөнөтүлүп турган.

Советтердин съездинин маани маңызын карапайым элге жеткиликтүү түшүндүрүү үчүн мыкты чечен лекторлор керек болгон. Албетте, мындай шартта облустагы коомдук абалдын жагдайын мыкты билген Э.Арабаев кыргыз уездеринен сырткары Капал, Жаркент, Лепсин жана башка уездерге дагы жөнөтүлүп турганын архивдик материалдар далилдейт.

Облустук, Верный (Алматы) шаардык коммуналдык чарба бөлүмүнүн башчысы

5-ноябрь 1922-жылы КПТ Жети-Суу облустук-шаардык аткаруу бюросунун жыйынында шаардык коммуналдык чарба бөлүмүнүн башчысы Двинов доклад жасап, шаардык жана уездик коммуналдык чарба бөлүмү бириктирилип, областык бөлүм болуп түзүлөт.

Эшенаалы Арабаев ошол жаңы түзүлгөн облустук коммуналдык чарба бөлүмүнүн башчысы болуп дайындалат. Э.Арабаевдин Верный шаардык-уездик коммуналдык

Кеңеш бийлиги чоң көйгөйлөрдү жаратаары бардыгына белгилүү болчу.

Мындай кырдаалда заман агымын туя билген кыргыз-казак интеллигенциясы, өзгөчө дыкаттык менен аракеттенип, кыргыз-казак элинин руханий аң-сезимин агартуу, билим берүү жана илим аркылуу көтөрүп, улуттук баалуулуктар менен байытууну көздөшкөн. Алардын ишмердүүлүгүнүн натыйжасында 1922-жылдын аягында кыргыз-казак элинин маданиятын өнүктүрүүчү "Талап" коому түзүлөт. Бул коомдун ишин жигердүү улантууда Эшенаалы Арабаевдин эмгеги өтө чоң.

Ташкент шаарында окуп-билим алган кыргыз жаштары "Талап" коомуна талаптанып, кыргыздардын «Ала-Тоо» деп аталган уюмунун жолжобосун түзүп, өз алдынча кыргыз жаштарынын уюмун ачат. Ага жол көрсөтүп башында тургандардын бири Эшенаалы Арабаев болду. "Ала-Тоо" уюму тууралуу ушул кезге чейин эч бир маалымат жолуктурбайбыз. Демек, бул уюмду кыргыз студент жаштарынын өз алдынча мамлекеттүүлүккө кадам жасаган архивдик табылга катары бааласак болчудай.

«Ак жол» гезитинин 1923-жылдын 8-июлдагы санында Ташкент шаарында окуган кыргыз жаштары биригип «Ала-Тоо» деген уюм ачты деп жарыяланып, ал уюмдун жобосу басылган. Бул уюмдун жолжобосунун бир нече жерлерин өзгөртүп, 29-ноябрь 1923-жылдагы Борбордук жаштар комитетинин аткаруу бюросунда караган. Ал күнкү жыйында жобо жактырылып, жыйындын №65 протоколу аркылуу бекитилет.

Биз Эшенаалы Арабаевдин 1920-1922-жылдары Жети-Суу облусундагы аз гана чарбалык жана коомдук саясий ишмердүүлүгүн бере алдык.

Жаңы ачылган жагдайларга байланыштуу архивдик документалдык материалдардын ачыкка чыгышы менен улуу инсанга байланыштуу архивдик материалдардын дагы табылып жатышы Эшенаалы Арабаевдин баскан жолунун байсалдуулугунан кабар берип, келечекте 10 томдук эмгек жаралышы да анык экендигин көрсөтүп турат. Жарыкка чыккан Эшенаалы Арабаевдин даңктуу жолун камтыган жети томдук эмгек учурдун улуу талабы болгон Уңгу жолубуздун учугун улап, жетидеги баладан жетимиштеги карыга чейин руханий азык болуп, улуу агартуучу жана аалым атабыздын даңктуу жолуна суктандырып, алар эңсеген эгемендүүлүгүбүздүн баркын билгизип турмакчы.

Жумагул БАЙДИЛДЕЕВ,
тарых илимдеринин кандидаты,
архивтаануучу

Улуттук тил корпусу – Кыргыз тилинин санарип казынасы

Мамлекеттик тилди өнүктүрүү, заманбап шарттарга ылайык санариптик мейкиндикке алып чыгуу максатында -12-декабрга (2025) Кыргыз тилинин улуттук корпусун түзүү боюнча мамлекеттик долбоорго расмий старт берилди.

Долбоорду ишке ашырууга Президенттин фондунан 23 млн. 160 миң сом каражат бөлүнгөн. Илимий жактан УИА Тил илими институту колдоо көрсөтсө, техникалык жагын «УлутСофт» компаниясы аткарган.

Иш-чарага Министрлер Кабинетинин Төрагасынын орун басары Эдил Байсалов, мамлекеттик органдардын кызматкерлери, УИА окумуштуулары, жогорку окуу жайларынын окутуучулары жана тилчи адистер катышты.

Тилибиздин санарип маалымат базасы

Кыргыз тилиндеги ар кандай тексттерди жана тилдик материалдарды чогултуп, иретке келтирип, санарип форматта сактаган чоң маалымат базасы - кыргыз тилинин улуттук корпусун түзөт. Ал кыргыз тилин изилдөөгө, окутууга жана күнүмдүк колдонууга ыңгайлуу. Ошондой эле бул ресурс жасалма интеллект сыяктуу заманбап технологияларда кыргыз тилинин колдонулушуна жол ачат.

Корпус ишке киргенден кийин кыргызча жасалма интеллект системалары (чат-бот, үн таануу, текст генерациялоо, тез котормо (машиналык котормо) өнүгөт; мамлекеттик кызматтар санариптик жактан кеңейет; билим берүүдө жаңы ыкмалар пайда болот; тил таануу илими маалыматтык деңгээлге көтөрүлүп ошондой эле, медиатексттерди автоматтык талдоо мүмкүнчүлүктөрү жогорулайт.

Ошондой эле, корпус кыргыз тилиндеги ар түрдүү жанрдагы жана стилдеги тексттерден турган системалаштырылган санариптик маалымат базасы болуп саналат. Ага көркөм адабият, расмий жана илимий тексттер, медиаматериалдар, фольклор, диалекттер жана оозеки сөз үлгүлөрү киргизилет. Максаты — кыргыз тилинин лингвистикалык структурасын толук чагылдырган, ишенимдүү маалымат базасын түзүү.

Аталган долбоор боюнча алгачкы кадамдар эрте жазда башталган. Так айтканда, 2025-жылдын март айында Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясындагы кеңешмеде сөз болуп, анда тил корпусун түзүү боюнча демилге көтөрүлгөн. Натыйжада, Президентке караштуу Мамлекеттик тил жана тил саясаты боюнча улуттук комиссияга кыргыз тилинин корпусун Улуттук илимдер академиясынын базасында түзүү механизмдин иштеп чыгуу боюнча тапшырма берилген.

Улуттук илимдер академиясы, Улуттук комиссия ошондой эле Билим берүү министрлиги биргелешип - корпус түзүүнүн максатын, көлөмүн, классификациялык принциптерин, филологдор менен IT адистеринин биргелешип иштөө механизмдерин жана уюштуруучулук функцияларын тактап чыгышкан.

Президентке караштуу Мамлекеттик тил жана тил саясаты боюнча улуттук комиссиянын төрагасы Мелис МУРАТАЛИЕВ:

“Мамлекеттик тилди сактоонун жаңы жолу”

«Бүгүн улуттук тил корпусунун зарылдыгы өзгөчө актуалдуу болуп турат. Белгилүү болгондой, дүйнөдө жети миңге жакын тил бар жана алардын көпчүлүгү жоголуу коркунучунда. Адистердин изилдөөлөрүндө буга чейин тилдин сакталышы үчүн эки негизги шарт айтылып келген: биринчиси — тилде кеминде үч миллион адам сүйлөшү керектиги, экинчиси — тил жазуу ишинде активдүү колдонулу-

шу зарыл экендиги.

Бирок, бүгүнкү күндүн талабында үчүнчү, өтө маанилүү шарт пайда болду. Эгер тил санариптик мейкиндикте өз ордун таппаса, анын келечеги да бүдөмүк болот.

Дал ушул маселени чечүү үчүн биз кыргыз тилинин улуттук корпусун түзүү долбоорун баштадык. Улуттук корпус санарип айдыңында кыргыз тилинин туруктуу ордун камсыз кылып, аны илимде, билим берүүдө жана бардык мамлекеттик тармактарда өз макамына ылайык колдонууга керектүү инструменттер менен камсыздайт. Мамлекеттик тилди өнүктүрүү үчүн тил жаатындагы улуттук корпус абдан зарыл. Ал жалпы илимдин өнүгүшү үчүн да, билим берүү тармагы үчүн да, тилди үйрөнүүчүлөр үчүн да маанилүү. Мындан тышкары, ар кандай сөздүктөрдү жана тилдик ресурстарды иштеп чыгууда негизги таяныч катары дал ушул корпус кызмат кылат».

Министрлер Кабинетинин Төрагасынын орун басары Эдил БАЙСАЛОВ:

“Тил корпусу – кыргыз тилинин санарип мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүчү фактор”

Эдил Байсалов өз сөзүндө тил корпусунун заманбап технологиялар үчүн канчалык маанилүү экенин баса белгиледи. “Чет өлкөдөн келген адистер “TikTok” жана “Instagram” сыяктуу социалдык тармактарда жек көрүүнү, кемсинтүүнү же кастыкты козуткан сөздөрдү автоматтык түрдө өткөрбөй турган филтрлер бар экенин, ал эми мындай мүмкүнчүлүктөр тил корпусу жок болгондуктан кыргыз тили үчүн жетишсиз болуп жатканын айтышты. Google жана Yandex сыяктуу ири платформалардын котормо системалары жогорку деңгээлде иштеп жатканы менен, дүйнөлүк технологиялык компаниялар кыргыз тили боюнча толук кандуу тил корпусу түзүлүп жатканына кызыгып, бул багыттагы маалыматтар менен бөлүшүүнү суранып жатышат”.

УИАнын Б. Юнусалиев атындагы Тил илими институтунун директору, академик, филология илимдеринин доктору, профессор Сыртбай МУСАЕВ:

“Тилди сактоонун жолу – кыргыз тилин технологиянын тилине айлантуу”

«Кыргыз тилинин улуттук корпусун түзүү боюнча биз коңшу өлкөлөрдөн болжол менен он жылга артта калганбыз. Ошого карабастан алар менен теңтайлаша иштеп, алар жасаган иштерди биз да жасай алабыз деп ишенем. Буга бардык мүмкүнчүлүк бар, анткени мамлекет бул маселеге өзгөчө көңүл буруп жатат. Бул иш эртеби-кечпи

жасалышы керек эле. Себеби тилди сактап калуунун бир жолу – жазуу болсо, экинчиси – аны технологиянын тилине айлантуу. Болбосо тил сакталбайт. Жазуу өзү эле тилди сактап кала албайт. Мисалы, латын жазуусу бар, бирок латын тили жок. Ошондуктан тилди сүйлөөдө да, жазууда да, технологиялык чөйрөдө да бирдей алып жүрүү зарыл. Тил сүйлөнгөндө гана тил болот. Биз кыргыз тилинде көбүрөөк сүйлөшүбүз керек. Сүйлөгөндөн кийин жазууга өтүп, андан соң аны технологиянын тилине айланташыбыз керек. Бул багытта алгачкы иштер башталды. Баштапкы этапта аз сандагы адистер иштеди, эми кийинки этаптарда көбүрөөк адистерди тартып, ишти ыкчамдатуу зарыл. Канчалык көп киши иштеп, канчалык көп талдоо жүргүзүлсө, натыйжасы ошончолук жакшы болот. Ушул мүмкүнчүлүктөн пайдаланып, үч айдын ичинде компьютерди кыргыз тилине ылайыкташтырып, күн-түн дебей иштеген IT адистерге өзгөчө ыраазычылык билдирем».

Мамлекеттик тил жана тил саясаты боюнча улуттук комиссиянын Санарип жана инновациялар бөлүмүнүн башчысы Айзаратбек ЭСЕНОВ:

“Tilcorpus.kg – кыргыз тилинин санарип келечегине жол”

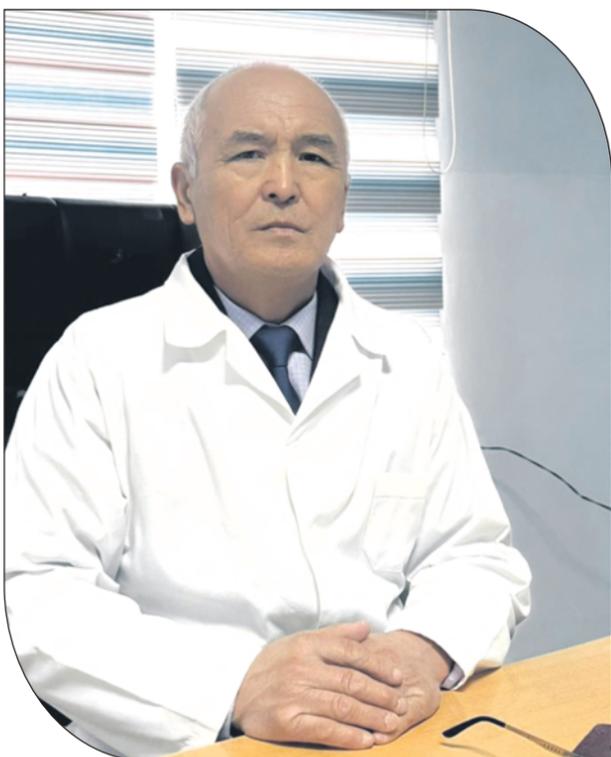
«Бүгүн платформага расмий старт берилди. Эми жарандарыбыз өздөрүндө болгон бардык кыргызча тексттерди платформага жүктөй алышат. Кийинки жылы ал жакка миллиарддаган текст киргизилет деген үмүттөбүз. Платформанын негизги максаты – жогорку окуу жайлар үчүн кыргызча материалдарды даярдоо, кыргыз тилин жасалма интеллектке негиздөө жана эң башкысы мамлекеттик тилди өнүктүрүү. Кыргыз тилинин улуттук корпусу тилдик материалдарды иреттөө, сактоо жана санариптик мейкиндикке чыгаруу аркылуу кыргыз тилин изилдөөгө, үйрөнүүгө жана заманбап технологияларда, анын ичинде жасалма интеллект системаларында кеңири пайдаланууга шарт түзгөн улуттук маанидеги ресурс.

Башка өлкөлөрдө мындай базаны түзүү 15-20 жылга созулат, бирок Кыргызстан аны 2026-жылдын аягына чейин толук бүтүрүүнү пландап жатат. Учурда платформанын базасында 86 миңге жакын текст бар, ага tilcorpus.kg аркылуу кирүүгө болот”.

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз тилинин улуттук корпусун түзүү – бул мамлекет тарабынан колдоого алынган, узак мөөнөттүү жана стратегиялык мааниге ээ долбоор. Ал кыргыз тилинин санарип өнүгүүсүн камсыздап, өлкөнүн маалыматтык көз карандысыздыгын бекемдөөгө кызмат кылат”.

Анара АРЗЫБАЙ кызы, “Кыргыз Туусу”

● Дени сак улут – гени сак өлкө

Өмүргө чоң коркунуч келтирген гепатит оорусунун В, С, Д вирусун жана ВИЧ-инфекциясын жуктуруп алуудан сактануу үчүн аракеттер күч алууда. Саламаттык сактоо министрлиги өлкөдө гепатиттин В, С, Д түрлөрүнө жана ВИЧ-инфекциясына чалдыккандарды дарылоо үчүн тынымсыз аракеттерди жасап, аталган ооруга чалдыккандардын болжолдуу санын аныктоо үчүн Улуттук изилдөө натыйжаларын берип жатат. Кыргызстан КМШ өлкөлөрүнүн ичинен биринчилерден болуп пилоттук долбоор баштап, учурда гепатит оорусуна каршы эмдөөлөр жүрүүдө. Ош облустук кан аркылуу жугуучу вирустук гепатиттерди жана адамдын иммундук жетишсиздик вирусун көзөмөлдөө борборунун директорунун милдетин аткаруучу Сабиржан Ташполотов биз менен болгон маегинде ушул коркунучтуу илдеттер менен күрөшүүдө кандай аракеттердин жүрүп жаткандыгы жана бийлик тарабынан кандай чаралардын көрүлгөнү тууралуу айтып берди.

Ош облустук кан аркылуу жугуучу вирустук гепатиттерди жана адамдын иммундук жетишсиздик вирусун көзөмөлдөө борборунун директорунун милдетин аткаруучу Сабиржан ТАШПОЛОВОТОВ:

“Вирустук гепатиттен жана ВИЧ – И”

– Сабиржан Каналиевич, өлкөдө калктын саламаттыгын сактоо үчүн гепатиттин В, С түрлөрүнүн жана ВИЧ-инфекциясынын айланасындагы абалды жакшыртуу үчүн зор аракеттер көрүлүп жатат. Жасалтып жаткан иш-чаралар тууралуу айта кетсеңиз...

– ВИЧ инфекциясы жана кан аркылуу жугуучу гепатит оорулары бир эле биздин Кыргызстанда эмес бүткүл дүйнө жүзүндө адам баласынын ден соолугун көзөмөлдөөдө актуалдуу маселелердин катарында чоң көйгөйлөрдү жаратып келе жатат.

Ош облустук кан аркылуу жугуучу вирустук гепатиттерди жана адамдын иммундук вирусун көзөмөлдөө борборунун адистери Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлиги, Ош шаарынын мэриясы жана Ош шаардык саламаттык сактоо координаторлорунун буйруктарынын негизинде Ош шаары жана облус боюнча 1-декабрь “Бүткүл дүйнөлүк СПИДге каршы күрөшүү күнүнө” карата бир айлык акцияны жана ал акциянын жыйынтыктоочу аземин ар жылдын 1-декабрь күнү чоң масштабда өткөрүп келе жатабыз.

Бул жылы 1 айлыктын алкагында акцияларды өткөрүү үчүн Ош шаарынын калк көп жашаган “Манас-Ата” муниципалдык аймактык башкармалыгы (МАН) тандалып алынып, элге кан аркылуу жугуучу вирустук гепатиттер боюнча жана адамдын

иммундук вирусу (ВИЧ) боюнча кенен маалымат берүү иштери жүргүзүлдү. Манас-Ата МАБынын жашоочулары жана анда жайгашкан Ош Электро, ЖБИ-4, Ош ПЭС, Мамлекеттик каттоо башкармалыгы, Ош жылуулук берүү борбору, “Кудайберген” авто тиктерин сатуу базары жана башка ушул сыяктуу мекемелердин кызматкерлерине жумуш ордуна барып түшүндүрүү иште-

ри, чакан окутуулар жүргүзүлүп, АИВ-инфекциясына акысыз (экспресс) шилекей аркылуу кыска мөөнөттө аныктоо ыкмасы менен анализдер алынды. Бул иш-чарага жалпысынан 897 адам катышып, 327 жаран анонимдүү (купая сыр сактоо менен) түрдө АИВ-инфекциясына текшерүүдөн өттү. Алардын ичинен АИВ-инфекциясына оң жыйынтык көрсөткөндөр аныкталган жок.

Ошол эле учурда Ош шаардык борбордук базарында радио-түйүн аркылуу 24-ноябрдан 29-ноябрга чейин АИВ жана вирустук гепатиттер жөнүндө атайын алдын ала даярдалган маалыматтар жайылтылды.

Ошондой эле акциянын уландысы катары 24-ноябрдан 2-декабрга чейин борбордун “КамАЗ” автомашинасында жайгашкан көчмө “Мобилдик клиникасы” “Манас-Ата” муниципалдык аймактык башкармалыгынын Касымбекова 2/1 жана “Алымбек датка” этнографиялык борборунда Курманжан датка 20 “а” даректерине жайгаштырылып, 380 аял гинеколог дарыгеринен жана 403 жаран УЗИ диагностикалык кароолорунан өткөрүлүп, алардын баары вирустук гепатиттин В, С түрлөрүнө, АИВ-инфекциясына жана жыныстык жол аркылуу жугуучу ооруларга акысыз анализдерди тапшырышты.

Ал эми 1-декабрь күнү шаардын борборунда жайгашкан “Алымбек датка” этнографиялык комплексинде бир айлыкты жыйынтыктоочу концерттик программа “Өзүбүзгө жана башкаларга кам көрүү менен ВИЧти бирге жеңебиз” урааны астында өткөрүлүп, ага Ош шаардык саламаттык сактоо координатору Ш.Т.Абдурахманов, Ош шаардык үй-бүлөлүк медициналык борборлорунун жетекчилери, бейөкмөт уюмдардын мүчөлөрү жана шаардын эли катышты. Акцияга катышкан жарандардын АИВ жана вирустук гепатиттер боюнча маалыматтуулугун күчөтүү максатында Ош шаардык мэриясынын маданият башкармалыгы жана Кызыл-Ай коомдук фондунун ыктыярчылары тарабынан оюн-зоок жана кызыктуу викторина суроолору уюштурулуп, жеңүүчүлөргө белектер тапшырылды.

Андан сырткары биздин борбордун адистери тарабынан 1648 ЖОЖдордун студенттерине жана мектептердин 9-11-класстарынын окуучуларына жогоруда аталган оорулардын кесепеттери, алдын алуу жолдору тууралуу лекциялар окулуп, 50 жаранга акысыз экспресс тестирилөөлөр жүргүзүлдү.

– Илдеттин алдын алуу боюнча атайын сынак уюштурулган экен. Анын жыйынтыгы кандай болду?

– Баса белгилеп кетчү нерсе, студенттердин арасында АИВге чалдыккан жарандар жана алардын үй-бүлө мүчөлөрүнө ка-

рата кодулоону жоюу максатында атайын дубал газеталар сынагы уюштурулуп, анда Ош медициналык колледжинин 1-курсунун 1АДб тайпасынын студенттерине 1-орунду ээлегени үчүн BS46 үлгүсүндөгү микрофонду колонка тапшырылып, 2-3-орунду ээлеген 1-курстарынын 1СДВ, 1МИ А тайпаларынын студенттери ACEFAST M27 үлгүсүндөгү телефон кубаттагычтары менен сыйланышты.

Ал эми Ош шаардык үй-бүлөлүк дарыгерлер борбору тарабынан бир айлыктын алкагында төмөнкүдөй иш-чаралар аткарылды:

Жалпысынан 46 семинар уюштурулуп, ага окуучулар, мугалимдер, ата-энелер, тарбиячылар, ИИМдин катардагы жоокерлери жана жарандар катышып, алардын жалпы саны 1600дү түзгөн.

Андан сырткары социалдык тармактар аркылуу маалымат жайылтууну колго

Сиз өзүңүздү СПИДден сактасаңыз болот, ал эми ооруп калгандарды ал дарттан дарылап, сакайтуу азырынча мүмкүн эмес.

Азыр ар бир адам ВИЧ-инфекция, СПИД оорусу жөнүндө толук билүү керек. Анын белгилери, азыркы мезгилдеги абалы, оорунун таралуу жолдору, анын алдын-алуу, күрөшүү жолдору, ыкмалары,

СПИД менен күрөшүүнүн Бүткүл дүйнөлүк күнүндө бардыгыбыз бирге жалпы элге жеткидей кылып ВИЧ-СПИД жөнүндө сөз кылууга чакырат элем. Унчукпай, көз жумду мамиле кылбайлы, бул эпидемиянын тегерегиндеги басмырлоону, кемсинткенди жоготулу.

Мен айтар элем, келгиле бирге иштейли, себеби ВИЧ-СПИДге каршы күрөш ар бир кишинин өзүнөн башталат.

Урматтуу мекендештер, мен ушул мүмкүнчүлүктөн пайдаланып сиздерге кайрылып кетким келет. Ош облустук кан аркылуу жугуучу вирустук гепатиттерди жана адамдын иммундук вирусун көзөмөлдөө борбору ар бир жаранга өз ден-соолугуна кайдыгер болбой, текшерүүлөрдөн өтүп, оорунун алдын алуу чараларын көрүүнү сунуштайт.

Элибиздин, сиздин ден соолугуңуз биз үчүн кымбат. Ден соолугубузга жапырт кам көрүп, калкынын ден соолугу чың, кубаттуу өлкө болулу.

– Сабиржан Каналиевич, маанилүү маегиңиз үчүн ыраазычылык билдиребиз. Саламаттык сактоо багытындагы аракеттериңиз үзүрүн берип, даражаңыз жогорулай берсин.

Ош облустук кан аркылуу жугуучу вирустук гепатиттерди жана адамдын иммундук жетишсиздик вирусун көзөмөлдөө борборунун директорунун милдетин аткаруучу Ташполотов Сабиржан Каналиевич калк арасында жүргүзүлгөн иштер – улутубуздун саламаттыгы үчүн ополтоодой оң натыйжаларды бере тургандыгын айтты. Ылайым эле жетекчинин айтканы келип, элибиздин дени сак болуп, мамлекетибиз өнүгүүнүн үстүндө болсун.

Д.БОРОМБАЕВА, сүрөттөрдө: Борбордун кызматкерлеринин эл арасында жүргүзүп жаткан иш аракеттери үзүрүн берүүдө

инфекциясынан сактаналы”

Ушул сыяктуу конкурс Ош облусунун 7 районундагы мектеп окуучуларынын арасында уюштурулуп, ага жалпысынан 60 окуучу катышып, аларга баалуу белектер: шахмат тактайчалары, блокноттор, түстүү ручка, пенал жана грамоталар тапшырылды.

Окуучулардын билимдерин өркүндөтүү максатында Ош шаарынын №53 орто мектебинин жана №21 мектеп-гимназияларынын окуучулары менен жолугушуулар уюштурулуп, суроо-жооп иретинде конкурстар өткөрүлдү.

Бул акциянын алкагында шаарда жайгашкан окуу жайлардан жана мекемелерден окуп берүү жөнүндөгү сураныч каттардын негизинде Кыргыз Республикасынын ИИМнин милициянын генерал-майору Ж.Шабириев атындагы Республикалык окуу борборундагы 35 курсантка, Кыргыз Республикасынын ИИМнин Академиясынын 20 студентине окутуулар жүргүзүлдү.

– Калкты жугуштуу оорулар менен кабардар кылуу үчүн кандай иштер жасалууда?

– Массалык маалымат каражаттары аркылуу элге маалыматты жайылтуу максатында борбордун дарыгерлери тарабынан 9 жолу ЭлТР, ОшТВ ж.б. телеканалдар жана 1 ирет ЭлФМ радиосу аркылуу маалыматтар берилди.

Ошондой эле “Ош Шамы” гезитине борбордун ишмердүүлүгү боюнча атайын макала жазылып чыкты. Андан сырткары ошол эле гезитке 1-декабрга карата аткарылып жаткан иш-чаралар боюнча макала даярдалып берилди.

Андан сырткары үстүбүздөгү жылдын 28-ноябрь күнү борбордун жыйында залында пресс-конференция уюштурулуп, бейбөкмөт уюмдарынын жана массалык маалымат каражаттарынын өкүлдөрү катышты. АКИ-press маалыматтык порталынын, ЭлТР, ОшТВ телеканалдарынын журналисттерине борбордун диспансердик байкоо жана дарылоо бөлүмүнүн башчысы Моторов У.Т., эпидемиология бөлүмүнүн башчысы Бурканов А.А. тарабынан маалыматтар берилди. Катышуучуларды кызыктырган суроолорго жооп берүү менен талкуулоолордун негизинде АИВ-инфекциясынын алдын алууда болуп жаткан көйгөйлөрдү чечүү боюнча негизги багыттар белгиленди.

алышып: фейсбуктан – 30, телеграм – 8, WhatsApp – 8, инстаграм желеси аркылуу 20 жолу маалымат берилди.

Эске сала кетсек, ушул жылдын 1-ноябрына карата алынган маалыматтар боюнча жалпысынан Ош шаарында 1446, Ош облусунда 2095 жарандан АИВ-инфекциясы аныкталган. Облус боюнча корголбогон жыныстык катнаш аркылуу инфекцияны жугузуп алуу учурлары 97,7% түзүп, жугуу жолдору боюнча биринчи орунга чыккан. Бул болсо калктын эмгекке жарамдуу 20-38 жаштагы жарандар арасында көп аныкталып жатканын билдирет.

– СПИДге каршы күрөшүү, алдын алуу боюнча кандай кеңеш берер элеңиз...

– ВИЧ-инфекция, СПИД жөнүндө билим алуу, аны өзүңүздүн ден-соолугуңузду коргоо үчүн колдонуу өтө маанилүү. Алган маалыматты өзүңүздүн досторуңузга, туугандарыңызга бөлүшкөнүңүз жакшы. ВИЧ-инфекцияны жугузуп алган адамдарга жардам берүүгө аракет кылышыңыз керек.

Ар түрдүү адепсиздиктер, бузукулар менен күрөшүү иретинде сексуалдык жүрүм-турумдардын терс жактарын, сойкулуктун, жыныс түгөйүн алмашуунун, аракеттиктин, баңгиликтин зыяндуулугун калктын калың катмарына, көбүнчө жаштар, окуучулар топторунун арасында баяндама иретинде дайыма жүргүзүү зарыл.

айрыкча жаштардын арасында тарбиялык иштерди жакшы деңгээлде жүргүзүү, алардын жүрүш-турушуна көңүл буруу, уят-сыйытты сактоо, бул багытта алардын жоопкерчилигин жогорулатуу – ар бирибиздин милдетибиз.

Музыкальный ансамбль синьцзянских пастухов исполняет песни о новой жизни

50-летний Ербол Харидан перебирает струны гомбры, рядом спутники подключаются, играя на гитаре, ударяя в бубен и другие инструменты, мелодия льётся протяжно у подножия Тянь-Шаня, а собравшиеся жители деревни хлопают и одобряют.

Это сцена выступления музыкальной группы «Сыны Богды», созданной пастухами сельского округа Аксу района Кемберксен города Урумчи. «Наши места находятся у подножия высочайшей вершины восточной части хребта Тянь-Шань — пика Богды, поэтому мы дали группе такое название. Большинство участников — пастухи из окрестностей: в рабочее время пасут скот, в свободное — выступают», — сказал руководитель группы Ербол в интервью агентству «China News Service».

Когда-то, благодаря песне «Девушка из Кемберксена», исполненной «Королём западных песен» Ван Лобином, имя Кемберксена у подножия Тянь-Шаня стало известно по всей стране. «С детства люблю музыку, особенно песни Ван Лобина», — сказал Ербол. Группа была создана в 2011 году, а количество участников выросло от двух до нескольких десятков. С ростом популярности их часто приглашают выступать в соседние города и уезды.

«Поначалу жители деревни стеснялись, переживали, что их исполнение недостойно сцены. Я терпеливо разговаривал с ними,

поддерживал их», — признался Ербол. В то время было действительно тяжело: инструменты покупали на собственные деньги — были и старые, и самодельные. Для репетиций не было постоянного места: летом занимались под деревьями, зимой — в гараже. Всё держалось исключительно на энтузиазме.

Приход «девяностых». Паризат Джумабек — вдохнул в коллектив «силу молодости». «Я ещё в школе видела выступления группы. После окончания университета вернулась работать домой и присоединилась к коллективу. В свободное от работы время мы репетируем и поём о новой жизни».

Паризат не только учит участников снимать короткие видео, но и пытается вплести элементы электронной музыки в местные народные песни, а также творчески

включает в песни изменения, происходящие в деревне, и новую жизнь жителей.

Сегодня, благодаря развитию отраслей, таких как специализированное животноводство и сельский туризм, всё больше сельчан получают возможность трудиться и открывать своё дело на месте, имеют больше свободного времени, и на выступлениях группы всегда аншлаги.

«Мы также активно привлекаем сельчан в коллектив: организуем обучение игре на инструментах, вокальным техникам и другим навыкам. Всего обучение прошли более 50 жителей деревни, и все активно участвуют в выступлениях группы», — сказал Ербол.

Успехи Синьцзяна в борьбе с опустыниванием

В лесу саксаула деревни Ифтудикум села Ахунлукум уезда Йопурга в Синьцзяне, сельчанин Абликим Абылайт осторожно отодвинул лопатой песок, и перед ним появилась мясистая пустынная губка. «Это саксаул, посаженный в 2023 году, а в августе прошлого года мы привили к нему росянку. Не ожидал, что она вырастет так хорошо. Песок закреплён, и мы ещё получим дополнительный доход».

Опыт Абликима — яркое отражение многообразной борьбы с пустыней в Синьцзяне, от «закрепления границ и охраны» до «расширения границ и получения выгоды». 28 ноября прошлого года был завершён проект «замыкания» песков пустыни Такла-Макан длиной 3046 километров — так появился самый длинный в мире зелёный барьер вокруг пустыни.

Уезд Йопурга, расположенный на западной окраине пустыни Такла-Макан, долгое время страдал от песчаных бурь. В последние годы здесь был найден новый подход к борьбе с опустыниванием: на окраине пу-

стыни высаживают деревья и кустарники, чтобы закрепить край пустыни, одновременно обеспечивая возможность механизированного ухода. На солончаковых землях оазиса создают экономические леса и подсаживают низкорослые культуры, реализуя принцип «земля кормит лес». На более чем 3800 гектарах земель, запланированных под защиту от песков, уже завершено высаживание растений.

Борьба с пустыней — это не «посадили и забыли», а превращение экологического эффекта в благополучие людей. В селе Ахунлукум на площади 413 гектаров между саксаулом и тамариском успешно выращивают росянку мясистую, сейчас она вошла в период сбора урожая. После сортировки, мойки, нарезки и сушки она продаётся в туристических зонах уезда Йопурга.

«Только тогда, когда укрепление песков и улучшение экологии идут рука об руку с экономической ценностью и повышением доходов жителей, можно считать, что мы построили по-настоящему благоприятный экологический дом», — сказал заместитель главы села Ахунлукум Мурадиль Турхун. В селе планируют создать линию первичной переработки росянки, чтобы повысить добавленную стоимость продукции.

На участке борьбы с опустыниванием в западной части туристической зоны пустыни Давакун в уезде Йопурга журналист

увидел, что ранее посаженные тополя и лох узколистый уже крепко выросли. В последние дни здесь проводят работы по досадке растений на участках, где есть нехватка саженцев: общая площадь дополнительных посадок превышает 860 гектаров. «Борьба с пустыней — дело не одного-двух дней, оно ещё важнее для будущих поколений», — сказал местный житель Аниджан Аймар в интервью.

Данные показывают: по состоянию на 26 ноября этого года 21 ключевой уезд и город

на окраине пустыни Такла-Макан добавили более 620 тысяч гектаров новых зелёных посадок по сравнению с прошлым годом «замыканием» цепи зелёной защиты, ширина зелёного защитного пояса увеличилась от 110 до 7500 метров. На сегодняшний день площадь пустынных экономических культур в Синьцзяне превышает 722 тысячи гектаров, а общий объём производства превышает 28,9 миллиарда юаней.

Равель. Фото WWW

Боз үй жана кытай акыны Бо-Цзюй-И

...Очогунда от бийлейт
Ойноктоп от шок бийлейт...

Адам турмушу менен жаратылыш жашоосунун эриш-аркак биримдиги асыресе эртеги тарых-тагдыры көбүнчө көчмөнчүлүк менен ажырагыс байланышта болгон калайык калктардын социалдык жана рухий тажрыйбасынан эң таасын байкалат. Төшү түктүү жер үстү менен төбөсү ачык көк астында ар качан жаны жай албай, көчүп-конуп жайдак жашаган ал элдер, башка отуруктуу калктар сыяктанып, өздөрүн жан-жакадагы жапан жаратылыштан сандаган жалма объектилер менен айландыра курчап обочологон эмес.

Көчмөн калк мейли кышта, мейли жайда, мейли күндө, мейли түндө такай табигаттын тамыр кагышын жан-тени менен өтмө катар сезген; Өмүр-жашоосу өткөн жапан космос койнун түбөлүктүү конуш жайы, өз үй, өлөң төшөгү катары кабылдаган. Бул – анын дүйнө туюмунун түпкү негизин түзгөн. Ошон үчүн айланадагы айдың ааламдын, жан-жакадагы жапайы жаратылыштын, чар тараптагы чалкар табигаттын кулпурган эчен кубулуштары менен куюлушкан асерлери анын аң-сезимине, салт-санаасына, жашоо-тиричилигине камыр-жумур жуурулушуп сиңип калган. Ошон үчүн жаратылыш жагдайы менен жашоо образдарындагы мына ушундай жалпы же орток учурлар көчмөн калктардын материалдык жана рухий маданияттарынын көп жагынан окшош болушун шарттаган.

Айланадагы ачык ааламдын ар кандай стихияларынын шаң-шарпасынан аларды кала берсе боз үй да калкалап албаган. Түндүктөн түшкөн нур болуп, үзүк-туурдукка урунган шамалдын же жаан-чачындын дабышы болуп, кутман жердин денеден өткөн деми же кан дүргүткөн тыноо кагышы болуп, айтор, ал стихиялар көчмөн адамга ар дайым туш-туштан туюлуп турган. Ошо боз үйдүн өзү да бүт турум-турпаты (конструкциясы, функционалдуулугу, декору ж. б.) менен айланадагы жандуу жана жансыз жаратылышка органикалык түрдө жалгашып, алардан түк айрып алгыс болгон.

Бир сөз менен айтканда, боз үйдү айдың ааламдын ажайып бир микро-модели десе болот. Ошонусу менен ал тээ атам заманда эле стационардык архитектура жагынан өркүндөп өнүккөн канча бир калктарды тамшандырып суктандырган. Чындыгында да, миңдеген жылдар бою муундан-муунга уламдан улам өркүндөтүлүп отуруп, боз үйдүн архитектурасы функционалдуулугу жагынан да жана көркөмдүгү жагынан да кайталангыс түр-түспөлгө жеткени шексиз. Ошондуктан отурукташкан калктар маданиятынын не бир эстет көйкөшкөчүлөрү көчмөндүн боз үйүнүн жанга жайлуулугуна жана асем көркүнө

так катып көз артышканы кокусунан эместир. Анын айкын бир мисалы – көөнө замандагы көрүнүктүү кытай акыны Бо Цзюй-И нин көчмөндөрдүн боз үйүнө арнап, чын жүрөгүнөн чыгарган төмөнкү эң сонун ыры далил:

АК БОЗ ҮЙ

Сан миң койдун жүнүнөн,
Сансыз түйдөк түрүшөт.
Сай талдардын түрүнөн
Кереге-уугун сүрүшөт.
Түндүктүн буурул таңында,
Көк мунарк шаңылды,
Көркү сонун боз үйдү,
Көкжал көчмөн эрендер
Көк жайыкка тигишет.
Буюруп жазмыш бу күндү,
Түндүккө түштүк жүгүндү.
Көчмөндүн акбоз өргөөсү,
Жергеме жетип тигилди.
Куюн тийсе солк этпейт,
Жаан-чачын эч өтпөйт.
Дубалы жок, бурчу жок,
Ичи жылуу, көңүл ток.
Жоокерлер менен жол кезип,
Тоо-талааны арытты.
Акбоз үй конуп короомо,
Көргөндүн көзүн талытты.
Ай мунары астында,
Ажары көңүл толкутат.
Ажайып кийиз жабуусу
Кыш чилдесин коркутат.
Кереге-уугу келишкен,
Керемети тири укмуш.
Саймалуу үзүк-туурдук,
Сарамжалы бир укмуш.
Очогунда от бийлейт,
Ойноктоп от шок бийлейт.
Өз тамын чанып андайда,
Ушундай үйгө ким кирбейт.
Коломто чогу кызарган,
Кызгалдак гүлдөй албырат.
Туш кийиз, көрпө, шырдактар,
Көргөндүн көөнүн дал кылат.
Колундан келсе жыргап кал,
Төрүндө жатып магдырап.

Түнөргөн түндө түтүнү,
Түндүктөн көккө чубалат.
Мас болуп жыпар жытынан,
Көлкүлдөп көңүл кубанат.
Көктөмдө кирген шар суудай,
Көөдөндү жарып ыр агат.
Ушундай укмуш үйүңдү,
Бейишти берем десе да,
Кандай бир пенде чыгалат.
Канчалар жүрөт камыштан,
Алачык жасап алышкан,
Аязда тоңуп калтырап.
А боз үйдүн жөнү бир башка,
Адамды айраң калтырат.
Дүйнөдөн безген, жер кезген,
Кечил да ага таңгалат.
Карыздан башы чыкпаган,
Эртеден кечке уктаган,
Кесир да ага таңданат.
Кадырлап сыйлуу конокту,
Боз үйдөн күтүп сүйөмүн.
Балдарым үчүн боз үйдү,
Бапестеп сактап жүрөмүн.
Менсинген хандын сарайы,
Боз үйгө кайдан теңдешсин!
Ак урса дагы ага мен
Ак өргөөмдү бербесмин!

(Орус тилинен которгон
Калык Ибраимов)

Бо Цзюй-И (772-846) жөнүндө, белгилүү адабий булактарда, ал Тан доорунда жашап өткөн айтылуу акын болгону маалымдалат. Тарыхта дал ушул Тан династиясы учурунда кыргыздар уйгур каганатын уратып, Борбор Азияда кыргыз каганаты гегемондук кыла баштаганы катталып калган. Аны Тан императорунун Кыргыз ажосуна жазган каттары жана эки өлкөнүн ошол убактагы дипломатиялык-элчилик алака байланыштары да далилдеп турат. Кытай адабият тарыхчылары Бо Цзюй-И Тан доорунда азыркы Шинжаң (Чыгыш Түркстан) аймагында Карашаар менен Аксу аралыгында өкүм сүргөн Куча (Кучар) өлкөсүнүн тектүү бий тукуму-

нан чыккан деп болжолдошот. Жаштайынан өз заманынын Кун-фу-Цзы (Конфуций), Лао-Цзы (Дао), Будда окууларына сугарылып, өмүр жолунда бир катар мартабалуу мамлекеттик мансап кызматтарын да аркалаган дешет. «Тан тарыхында» («Тан шу») Бо Цзюй-И жогору даражалуу төбөл экенине карабай, карапайым калкка кайрымдуу жана жан күйөөр муңдаш-сырдаш болгону эскерилет.

Ырларында көбүнчө жөнөкөй пенделердин көйгөйлөрүн чагылдырып, адилетсиз атакминерлерди ашкерелегени белгиленет. Жазган ырын адегенде кембагал кемпир-кесекке окуп берип, эгер түшүнбөй калышса, качан алардын көңүлүнө ынаганга чейин кайра-кайра ийлеп, ийине жеткирүү ал үчүн айныгыс акындык адатка айланганы айтылат. Акын катары ал көзү барында эле бир гана Кытай эмес, Жапон өлкөсүндө да атагы таш жарып турган дейт. Бо Цзюй-И жазган чыгармалардан дээрлик үч миңге жакын ыры сакталып калган.

Анын аты-жөнү учурунда ошондой эле Бо Лэтянь, Бо Сяншань ысымдары менен да дайын болгон экен. Буга караганда, Бо Цзюй-И анын акындык ылакап аты (адабий псевдоними) окшойт. Мага негедир бул ысым биздин боз үй деген атообуздун кытайча транскрипциясындай туюлат. Айтса-айтпаса, өзү Кытай өкүмдарынын (императорунун) мартабалуу мансап өкүлү болсо, анан ырасмий ысымынан айырмалаш үчүн ырлары Бо Цзюй-И (Боз Үй) деген ылакап ат менен жарыялашы толук ыктымал да!

Себеби, менин жеке оюмда, ал канчалык кытайлашып, бийлик сересинин бийик тепкичтеринде жүрбөсүн, баары бир, өзүнүн түпкү тегин, башат-тамырын, кандаш-жандаш көчмөн урук-журтун, туулуп өскөн боз үйүн эч качан унуталмак эмес. Аларга деген астейдил арзуу сезими аны өмүр бою коштоп жүргөнү шексиз. Ошон үчүн «Боз үй» аталышын ал бой тумар символ катары өзүнө адабий ылакап ысым кылып алышы жана көчмөндүн ак өргөөсүнө өйдөкүдөй керемет ыр саптарын арнашы өзүнөн өзү түшүнүктүү табигый жосун го деп жоромолдойм.

Өзүнүн Кытай поэзиясындагы ээлеген орду боюнча Бо Цзюй-И (Боз Үй) Тан заманынын (VIII к.) залкар акындары Ли Бо жана Ду Фу менен бир катарда турат. Анын ысымы Меркурий планетасындагы кратерге ыйгарылган.

Калык ИБРАИМОВ,
СССР жазуучулар союзунун
мүчөсү, философия илимдеринин
кандидаты.

“Кыргыз Туусунун” архивинен.
Даярдаган Керим АЙДАРОВ

РЕДАКЦИЯДАН:
Жазуучу жана журналист Айбек Абдылдаевдин жаңы жазылган “Вагонзак” аңгемеси түркүн ойго жетелеген чыгарма. Насаат кеби, жасалма сюжети жок көркөм баян. Үч-төрт эле эпизод, бирок көп маселени козгогон, үңүлө тиктеген кишиге улам бир образ ачыла берген тээ Ренессанс доорундагы картинадан бетер көп пландуу чыгарма. Ушул жөнөкөй, эгер аудио баян болсо уккулуктуу аңгемеде кандуу репрессиянын мүнөзү, ошол доордогу мыйзам ченемдүү көрүнүштөр келиштире сүрөттөлгөн. Адамды алекси саатта кас душманга айлантып, оор айып тагуу жана аёосуз жазалоо тажрыйбасы, айдалып бараткан мамлекеттик ишмердин (Жусуп Абдрахманов) күндөлүгүндөгү эки-үч эле сүйлөмдүн кылмышка далил болушу, аны айдап бараткан, айыпкерди жеткирчү жерине жеткирип, эми погондогу жылдызы жаркырай турган желдеттин өзүнүн кайрадан айыпталышы реалисттик картина. Желдеттин арзыганына кандуу жол менен, тагыраагы, Мария аттуу кыздын сүйгөн жигитин айыптап, каматып же аттырып, анан ага жетүү далалаты аңгеменин башкы темаларынын бири.

Вагонзак...

1937-жылдын 14-сентябры. Орунбор темир жол бекетиндеги платформада кыймыл кымгуут. Бутундагы хром өтүгүн кырчылдатып, каршы-терши басып турган НКВД кызматкери улам саатына үңүлүп, курун кайра-кайра оңдоп, ойдолоп турду. Сүзө качырып, сүрдүү тиктеген аскер адамынын жанына келгенде шашып бараткан кишилер кыйгап өтүп жатты.

— Вагонзакка эки кишини салыштыбы? — деп шыбырай сүйлөдү колдорунда кара майдын тагы калган, орто жаштагы толмоч машинист диспетчер аял олтурган жердеги тешикке башын тыгып.

— Ооба.
— Жаш келиндичи? Аны отургузушкан жокпу?

— Лейтенант аны өзүнүн купесине жайгаштырды...

— Кудай урган тура! Ушунун айынан башыбыз кетпейби?

— Тилиңдин азабынан атылып кетип жүрбө, тишиңе катып жүрсөңчү!

— Мени менен качан Фрунзеге барып келесин жалжалым! Хе-хе, бир байкелетсем канала эле...

— Барчы ары! Сен аялды жыргатпаган кокуйлардан болсоң керек.

Орунбор — Фрунзе багытындагы поезд күшүлдөп ордунан козголо баштаганда гана НКВД кызматкери жаңдай басып келип, тутканы кармап бир топ жерге чейин тепкичте барды дагы, ичине кирип кетти. Жашы эми отузга таяган лейтенант У. Кыргыз ССР НКВДсынын жетекчиси Лоцмановдун жеке буйругу менен мамлекеттин эң коркунучтуу кылмышкерлерин Орунбордон Фрунзеге коштоп баратат. Ал орто бойлуу, арык жигит эле. Бүгүн өзүн дөө сезип, катуу толкуп тургандай. Ичинде сыймыктануу сезими дүрт этип, баргандан кийин кызмат даражасы көтөрүлүшү мүмкүндүгүн кыялданып, чыккынчылардын шериктерин таап, терисин тирүүлөй сыйрыса да айыбын мойнуна коюп, Лоцмановдон жылуу сөз угууга дилгир эле. Отуз жетинчи жылдын күзү ушундай ырайы суук башталды. Күндүн көзү көрүнбөй эртели кеч мунарыктап, боз түштү. Кишилер көлөкөнөн коркуп, артындан бирөө кубалап келаткан жокпу деп алаңдап басып калды көчөкөйдө. Коңшусунан, ал тургай жакын тууганынан шек санап, камакка алынган бир кишинин артынан отузу, кыркы кошо камалып, тоголок каттардын артынан баштар топтой ыргып атты. Адам тагдырын каалагандай калчаланган мындай зулумдукту адамзат мурда көрдү беле же жокпу, аны айтуу кыйын...

Кимдики туура, кимдики чеки, ким күнөөлүү, кимдики куру доомат, териштирген киши аз эле. Жарышка түшкөндөй шымаланып, чоң империянын булуң-бурчунда “эл душманын” таап,

жазалоого шашышты. Отчеттор поезд менен кошо чуркап, зым карагайлар “кокуй, лимитти көбөйткүлө миң кишини атып, он минди камаган менен эл душманын быкырдай кайнап атат, дагы аталы, дагы камайлы” деген кайрылууларды борборго жеткирип атты. Борбордон башталган бороон-чапкын бүт өлкөнү будуң-чаң сапырып, алдынан чыкканын жыга кетип, жыгылбай калганын жылаңачтап өтүп, Сибирдин адам буту баспаган чытырман токойлоруна ыргытты. Лейтенант У. ооматтуу сааттары чыкылдап, пагондооруна жылдыздар жымрай турган учур ушул эмеспи. Баскан жериңде чет элдик тыңчылар, эл душмандары, койнуна котур ташын каткан контрреволюционерлер. Карма, кама! Бүттү! Погонго жылдыздар өзү эле учуп келип конот.

Бир караганда поездге чиркөлгөн вагонзактын башка вагондордон көп деле айырмасы байкалбайт. Бирок паам-парасаттуу киши чакан терезеси темир тордолуп, сыртынан бекем кулпуланган вагонзакты дароо эле билмек. Анда мамлекеттик чыккынчы катары кармалган Жусуп Абдрахмановду, ага кошулп корей улутундагы Пак деген жигитти Фрунзеге алып баратышкан. Темир тордон канча киши олтурганын көрүү мүмкүн эмес.

“Жүк бар” деген жазуусу бар вагонзактарда кишилерге буюмдан да жаман мамиле кылышчу. Буюмду сынып калбасын, бүлүнбөсүн деп аярлап, жумшак нерсеге ороп салса, кишини сындыруу үчүн вагонзактарга ач-жылаңач салышчу. Вагонзактарды сүйрөгөн поезддер жүрөгүндө саткындыктын, аксымдыктан калган тырыктыры менен эрки сынып, көзүнүн оту өчкөн кишилерди чыкылдаган суукта шамал боздоп, бороон улуган Колыма, Воркута, Магадан, Карагандага ташып атты...

Атканын атып, жолдо өлүп калгандарын итин өлгүндөй ыргытып, туш келди жерге көмүп кете беришет... Бул жолу вагонзак тескерисинче батыштан чыгышты көздөй бараткан.

Жыйырма эки жаштагы Мариянын сүлдөрү эле калган арык кебетеси солкулдап, жашын тыйбай олтурат. Купеге НКВД кызматкери кирип келгенде ордунан тура калды. Анын күйөөсүн үч күн мурун камакка алышкан. Алар үч күн мурун дал ушул каттам менен Фрунзеден Орунборго поезд менен келишкен болчу. Никелешип, ата-энелеринин батасын алып кайтышкан. Поездден түшөрү менен жаншеригин кармап кетишти, өзүн дагы НКВДга суракка алышты. Эртеси жаш лейтенант “биз менен Фрунзеге кетесиң” деди. НКВД кызматкерлери күйөөсүн “Жапониянын кызыкчылыгы үчүн тыңчылык кылган” деп кармашты. Орус-корей үй-бүлөсүнөн чыккан Василий жаш илимпоз катары атагы чыгып, студенттердин сүймөнчүгү эле. Экөө тең Фрунзеден, ата-энелери ошол жакта турушат. Лейтенант киргенде Мария ордунан тура калды.

— Олтура бер, — деди жаш лейтенант У.

Ал жүзүндөгү санаркоону жашырып, кабагын түйүп, фуражжасын башынан алды дагы тармал сары чачтарын сылап койду.

— Тигине чөмданың, — деди ээги менен чөмөдөн турган тарапты искеп, чөнтөгүнөн ачыкчы алып кызга сунду.

Өзү чөмөдандын жанындагы кара кайыштан тигилген килейген портфельди алды дагы, жанына таштады. Мария үч күн мурун дал ушул лейтенант менен бир поездде келип, ошонун арты менен күйөөсү камакка алынган билген жок. Бүгүн эртең менен Орунбордун түрмөсүнөн жолдошун вагонзакка конвой менен алып келишти. Ошондуктан жолуга албады, сүйлөшкөнгө болбоду, артынан гана көрдү.

У. купеге киргенден кийин шашпай олтуруп рапорт жазды.

“Кыргыз ССР Ички иштер эл комиссары Лоцмановго РАПОРТ

Фрунзеден чыккандан кийин жүргүнчүлөрдүн бири көзүмө шлинди. Кытай же корей, жапон болушу дагы мүмкүн. Жолдо токтогон жеринде шектүү жүрүп, бекеттеги имараттарды өтө кылдат карап жатканын байкадым. Андан сырткары өтө кымбат баалуу шараптарга акчасын чачты. Мен аны менен чогуу бараткан кыздын дагы кимдигин аныктадым. Фрунзедеги курулуш дүкөнүнүн баштыгы Саповдун кызы экен. Алар купеде экөө гана болчу. Алар тууралуу кеңири маалымат алыш үчүн мен тарабымдан вёрбовка болгон Сменихинаны алар бараткан купеге жайгаштырдым. Мен аны менен Фрунзеден бери тааныш элем, өзү коммунисттин жубайы. Сменихина аркылуу купедеги Саповдун кызы менен бараткан жигит корей улутундагы Василий Пак экени аныкталды. Анын кыймыл-аракети, жүрүм-туруму талашсыз түрдө тыңчы экенин көрсөтүп турат. Орунборго жетери менен 11-сентябрда менин өтүнүчүм менен бекеттеги НКВД кызматкерлери тарабынан кармалды. Ал алгачкы суракта Жапониянын кызыкчылыгы үчүн тыңчылык кылып жүргөнүн жарым-жартылай мойнуна алды. Василий Пак Орунбордогу түрмөдө эки күн кармалып, Жусуп Абдрахманов менен чогуу мен тарабынан Фрунзеге жеткирүү үчүн вагонзакка салынган сизге кабарлайм.

Кыргыз ССР Ички иштер эл комиссариатынын инспектору лейтенант (У.)

14.IX. 37-ж.”

Рапортко Мария тууралуу көп деле маалымат берген жок. Аны жанына алганына бир аз чочулап, санаасы тынчыбай турат. Кызды алгач поездден көргөндө эле жактырып калган. Көздөрү тим эле деңиздей болуп көгөрүп, көгүп кетчүдөй терең экен. Мариянын ушу таптагы азаптуу жүзү ансайын анын чырайын ачып, ушунчалык сулуу көрүндү лейтенанттын көзүнө.

Жылуу сүйлөп, аяр мамиле кылып, келин менен махабат кумарына батмак да, эгер көңүлүн калтырчу болсо Фрунзеге жеткенде кайра камап салмак. Балким, Мария дагы муну жактырып калса, аны эптеп аман алып калуунун, каматпай сактап калуунун аргасын издемекчи. Жубай кылып алса эмне жаманбы. Билимдүү, эстүү кыз окшойт. Анан ушундай кыздар тигиндей келесоолорду кайдан таап алат. Анысы шүмүрөйүп, ыштаны шыпырылып, көз айнеги бууланып, алгачкы суракта көргөн кордугунан адам сыягынан чыгып калды. Лейтенант кымырылып-кымтыланып, эликтин чаарчыгын дай дирилдеп олтурган кызды тиктеп, рапортун папкесине салды дагы:

— Мен чылым чегип алайын, — деп сыртка жөнөдү.

Лейтенант У. тамбурда тамеки күйгүзүп жатканда көңүлүн бир аз кыжалатчылык өйүдү. Чөмөдөн, портфельдер дагы вагонзакта өзүнчө сакталган жерде кетиши керек эмес беле. Аларды дагы жанына алып алды. Тергөөдө далил фактылардын баары ошол кара портфельде. Орунбор облустук аткаруу комитетиндеги жооптуу кызматтардын биринде иштеп жаткан кыргыздын даңктуу уулу Жусуп Абдрахмановдун калың портфельиндеги документтерди эки күндүк жолдо бир сыйра көз жүгүртүп чыгып, илинчек издемек мүдөсү бар эле. Чоң портфельде калың кагаздар, дептер, кол жазма кагаз-кугаздар бир топ экенин көргөн.

Купеге киргенде Мария көйнөк алмаштырып кийгенин байкады. Кызга жылуу жумшак сөз керек азыр.

— Ресторан вагонго барып өзөк жалгап келейин. Сага ала келем, эмне жейсиң?

— Билбейм, эч нересе деле жегим келген жок.

— Карап көрөм, кайсыл тамагы даамдуу болсо, ошону алып келип берем. Экөөбүз чогуу барганга болбойт, чоочун көздөргө урунбай эле коелу.

Лейтенант үстү-башын оңдоп, чачын тарады да, чыгып баратып:

— Менден калтырап коркпой эле кой. Досуңа ишенгендей ишен, НКВД кызматкеринин баары эле жаналгыч эмес. Кел, чөмөдандын ачкычын мага берип койчу?

Мария үн катпай, чөмөдандын ачкычын сунду. Лейтенант атайлап кыздын колун сылай кармап өтүп ачыкчы алды. Кыз шарт этип колун тартып кетти.

Ресторандан У. көңүлү көтөрүңкү келди. Киргенде эле купеге арактан жыты бур эте түштү. Марияга жакын олтуруп:

— Кайда окуйт элең Мария же иштешчү белең?

— Оренбург педагогикалык институтунда 3-курста окучумун.

— Күйөөң дагы студент беле?

– Жок, ал айыл чарбасы боюнча окуган, азыр окумуштуу...

– Шпион экенин билчү белең?
Кыз үндөбөй башын өйдө көтөрбөй койду.
– Күйөөңдүн камалары анык, ага көмөктөшкөн киши катары сен дагы камаласың го...
Кыз бышактап ыйлап баштады.
– Эч кандай күнөөсү жок, ал деген илимпоз эмеспи.

– Ошол илимпоздун беткабын кийип алып иштеп жүргөн да. Болгондо дагы бизди капиталисттик көпөстөргө, кан соргучтарга сатып, коммунисттердин жеңилишин, тукум курут болушун каалаган.

– Андай дебенизчи, суранам.
– Сен андан баш тарт, ажырашып кет. “Чыккынчы менен жашаганым өкүнөм, мен андан баш тартам” деп айткын Фрунзеге барганда.

– Жок, эч качан андай болбойт.
Мариянын көзүнө от жанып кетти.

– Күйөөң атылып, өзүң камалып, Акмолдогу суук лагерде ооруга чалдыгасың, кор болосун. Ошол керекпи сага!

– Жок, камабайт. Совет өкмөтү үчүн башын сайган кишини эмнеге атсын, студент кызды эмнеге камасын.

– Балдарды атып жатышпайбы, чыккынчылык үчүн! Сен жаш баладан бетер турбайсыңбы?

Кыз колу менен жүзүн жаап ыйлай баштады. У. аны жубатмак болуп кучактап, чачынан, мойнунан жыттагылай баштаганда Мария дирт эте ордунан туруп кетти.

Суранам, мени жаншеригимдин жанына эле камап салыңызчы.

– Эчтекеден коркпой эле кой, абакта кор болгуч келеби! Фрунзеге жеткенде сени бошотуп жиберем, андан аркысын өзүң билесиң.
– Кудай үчүн анда мага тийшпеңиз, Кудай үчүн!

танып айтып жүргөнүндөй билимдүү чекист эмеспи, өзү кырдуу жаш жигиттин жазгандары, өзгөчө анын белгисиз кызга арнап күндөлүккө жазган сезимдерине эрксизден баа берди. Кээде үнүн чыгарып Марияга дагы окуп берди. Кызга ушуну куп жакты.

– Асыл адам экен...
Лейтенант У. бырс күлдү.

– Мария, кооз сөздөргө ишенбеңиз. Капкан ошол жерде, сөз башка, иш такыр башка эмеспи. Карабайсызбы, мен сизге офицердик сөзүмү бердим. Башка бирөө болсо баса калып, зордуктап салмак, туурабы?

– Аныңызга ыракмат, өтө ыраазымын.
Экинчи күнү Мария экөө кадыресе эле эски тааныштардай жакындашып калышты. 16-сентябрда поезд Казакстандын Арыс станциясына келип токтоду.

– Мен зарыл жумуш менен бир жерге барышым керек. Бул буюмдарга сак бол! Ме, ачык сенде болсун!

Станцияда вагондор башка поездге чиркелерин алдын ала кабарлашкан. Эки сааттай убактылары бар. У. сакал-мурутун алдырып, чачын кыскартып алууну чечти. Бекеттин кызматкерлеринен жакын эле жерде уйгур чачтарач бар экенин сурап билди. Чачтарачка барса улгайып калган уйгур киши тестиер баланын чачын устара менен тасырайта кырып жаткан экен, шарт этип кирип барганда көзү чанагынан чыгып кетчүдөй үрөйү учту.

– Сага эмне болду, жылан көргөнсүп, – деди У.

Сакал-мурутун жок сүйрү бети оозайын бузулуп, уйгур абышканын жүрөгү оозуна кептелди:
– Келиңиз, келиңиз жолдош...

– Кимге жолдош, кимге комиссар. Кана балакай сен кое тур. Калган чачты анан алдырасың.
Тестиер эчтеке ни түшүнбөй жалдырай карады.

Майор жалт карады, ачуудан кулагына чейин жүзү кызарып бурк этти:

– Камагыла лейтенантты!
Жанындагы төрт-беш аскер адамдары дароо эле муну баса калып, салпактап жүргөн тапанчасын чечип алышты. У.нун колуна кишен салышты.

Мария озондоп ыйлап жиберди эле. Майор ага да кыйкырды:

– Бас жаагыңды! Кама, муну дагы! Шыйпаңдаган куйругун толгойбуз.

...Мария Арыстан поезд жылып кеткенин кечигип билди. Болбосо конвойлорго чуркап “лейтенантты тапкыла” демек. Таңамаал поезд Фрунзеге келгенде чөмөндөндөрүн жыйнап жатып, кара портфельди ошондо көргөн. Аны өзүнө тартканда кызыл күбөлүк жерге түшүп кетти. Ичин ачып окуса, Жусуп Абдрахмановго таандык партбилет экен. Шашылыш портфельге кайра салды дагы чөмөндөрү менен кошо поездден сүйрөп түштү. Темир жол бекетинде таң атырган кыз келерки поездди күтүп олтуруп көзү илинип кетиптир. Ошентип лейтенант У. экөө ал жерден кезикпей калды. Мария бекеттен кийинки поездди күтүп, лейтенантка портфельди берип, күйөөсүнүн, өзүнүн тагдыры эмне болорун сурап билмек. Көңүлүндө жакшы жигит экен, күйөөмдү ушул жерден бошотуп жиберши да мүмкүн деген баеи ишенич турду. Темир жол бекетинен жолуга албай калып, НКВД имаратын сураштырып олтуруп таап келген. Нөөмөттөгү жоокер эмнеге, кимге келгенин сурап жатканда эле өзүн ушул жердин коменданты катары тааныштырган майор сөзгө кийлигише калып, чоо-жайын сурап билген. Ошол маалда лейтенант У. дагы карп-күрп келип калды.

Далай кишини ушул түрмөгө камап, мамлекет чыккынчыларынын көзүнөн кан агызган жаш лейтенант бүгүн өзү темир тор артында,

дагы жазгандарын үнүн чыгарып окуп берген. Станцияда поездден түшүп чыкканда бардык буюмдарды жана документтерди шпиондун аялы менен чогуу калтырып койгон.

Арым станциясына келгенде чачымды кырктырам деп, поездден калып калган. Терөөнүн материалдарын М. атуу келинге атайын калтырып, аны Фрунзеге салып жиберген. Бул аркылуу качыруу айласын көргөн болушу мүмкүн. М аттуу келин Кыргыз ССР НКВДсынын коменданты аркылуу кармалып, камакка алынды.

Жогоруда аталган У. кылмыштуу аракеттери РСФСР Кылмыш кодексинин 193-17 п. “а” беренесине туура келет. Ошондуктан РСФСРдин Кылмыш кодексинин 128-129 жана 143-158-беренелерин, ошондой эле СССР Ички иштер эл комиссариатынын жетекчи орун басары жолдош Фириновскийдин 21. IX. 37 санкциясын жетекчиликке алып

ТОКТОМ

У.га 193-17 п. “а” беренеси менен айыбы угузулсун, тергөө кызыкчылыгына байланыштуу анын бөгөт чарасы Кыргыз ССР НКВДсынын түрмөсүнө камакка алуу аркылуу ишке ашсын.

Аталган токтомдун көчүрмөсү Кыргыз ССР Аскер прокуратура жөнөтүлсүн.

Улук лейтенант Мишин. 22-ноябрь, 1937-жыл”.

Таңгөрү-ү көчөз эле өзү ушундай токтомдордун далайын токуп, далай кишини тизелетип, калтыратканы көзүнөн чуурду. Лейтенант У. токтомду окуп чыкканча мээси чыңалып, жинди болуп кете жаздады.

– Мишин, менин түшүндүрмөмдү жолдош Лоцмановго жеткириңиз суранам, суранам.

– Түшүндүрмө?! Биз аны даярдап койгонбуз. Ага дагы кол кой! Бул берене азырынча гана, уктуңбу азырынча! Сага 58-берене таккандай далил табыш керек!

У.нун көзү караңгылашып кетти. Өзүнүн актыгын далилдей албасын, жок дегенде абакка камалса дагы атылбаштын жолун издеши керектигин түшүндү. Эгер 58-беренени такчу болсо, атылат же лагерге айдалат. Анда өлгөнү ошол. Андай беренени коштурбаш үчүн бул жердегилердин экөө-үчөөнү кошо сүйрөө зарыл. Мишин, Мишин бу кылганыңды жообун бат эле аласың деди У. ичинен ызырынып. 58-берене болсо сени дагы тартып кетем...

Ушундан төрт ай өткөндөн кийин 1938-жылдын 27-февралында Фрунзеден чыккан поезд казак талааларын аралап, ызгаарды жеңчүдөй от бүркүп, озондогон бойдон батышты көздөй баратты...

Мария бул жолу ушуп-тоңуп, өзү сыяктуу камакка алынган аялдар менен күрсүлдөгөн жөтөл, бышылдаган ый, оор онтоо аралашкан вагонзакта. Темир эшиктер, ызырылган аскерлер, сөөктөн өткөн суук, дем жетпейт, зааранын жыты жүрөк айлантат...Жүрөк десең, мунун жүрөгү муз болуп, акыркы айлардагы көргөн азабы аны киши катарынан чыгарып койгон сыяктуу. Ыйлабай да, күлбөй да калды. Ишенесизби, ыйлап, арман кылган күйүт дагы муну таштап кеткен сыяктуу. Тирүүнүн өлүүсүнө айланып калды жаш кыз...мелтейип бир тиктеген чекитин кечке карап олтура берчү болгон. Жанындагы аялдар ар кайсыл куракта, көбү мамлекеттик жогорку кызматтарда иштеген кишилердин жубайлары эле. Күйөөлөрү камалганда буларды дагы абакка камашып, каршы көрсөтмө талап кылып, уруп-сабап, ит азабын көрсөтүштү. Бирок Кудай Таалам бул аялдарды ушунчалык бекем, пакиза кылып жараткан экен, бирөөсү дагы жолдошуна карасанатайлык кылган жок...

Мындан алты ай мурун эле, ак төөнүн карды жарылган берекелүү сентябрдын этегинде сүйгөнү менен Фрунзеге жетелишип келип, ак никеге туруп, ата-энесинен бата алып, кубанычтары койнуна батпай, экөө жалгыз күпедө махабат отуна жүрөктөрүн жылытып баратышпады беле... Бул жолу поезд Акмолонун бороон улуган, куу талаасындагы лагерди көздөй баратты.

Василийдин тагдыры эмне болгонун билбейт. Ара-чолодо бул үчүн камалган жаш лейтенантты дагы эстеп коет. НКВД тергөөчүлөрү ага каршы көрсөтмө берүүнү талап кылганда, оозун ачпай койгон. Болгонун болгондой айтып, бирок ашыкча, капл көрсөтмөлөргө кол коюудан баш тарткан. Мейли, тырмагыма ийне сайып, чачымды бирден жулгула, кол койбойм деди. Ошондон көп азап тартты. Бирок абийирине саткындык кылбады. Кайран кыз, ошол лейтенант буга кандай караниеттик кылганын, бүт тагдырын талкалаганын билбейт эле... Билбегени жакшы болдубу же жаманбы, айтуу кыйын. Балким, ошо билбей калган үчүн баткакка тебелеп салышса дагы адамдык абийиринде жакшылыктын үрөнү чирибей, соолубай кала берди окшойт.

...Вагонзакта мелтейип бир чекитти тиктейт. Чекит кээде Василийдин кара көзүнө, кээде жаш лейтенанттын жашыл карегине айланып кетип атты.

Айбек АБДЫЛДАЕВ,
29.10.2025. Бишкек

Отуз жетинчи күз

– Макул
– Сөз бериңиз
– Жарайт, офицерлик сөзүм, сен коркпо!
– Кел, вино алып келдим ичелиби?
– Жок, мен шарап ичип көргөн эмесмин...
– Макул, көп эле калтырап корко бербечи байболгур.

Кырдаалды жумшартмакка күлгөн киши болду. Кыз ыйлап атты...

У. өзүнүн ордуна келип чалкасынан жатты. Кыйлада барып денесиндеги кумар отун өчүрдү. Ошо менен көзү илинип кетиптир. Поезд айылдарды, талааларды, адырларды аралай күшүлдөп-бышылдап жүрүп отуруп түн коюнуна кирип кетти.

– Мен сизге ашык болуп калганым ырас, Мария. Ошого сизге жардам берейин деп жатам.
– Рахмат. Менин жандай көргөн жарым бар экенин унутпаңыз.

– Чыккынчы, саткын кишиден оолак бол. Сени көргө кошо сүйрөйт.

– Мейли.
– Сен эмне өлгүч келеби!

Мария мелтейип унчукпай койду. Түндүн тынчтыгын жарып поезд кош тарткан өгүздөй күшүлдөп-бышылдап келатты.

Чын эле ак жүрөк экенин далилдеш үчүн лейтенант У. Марияны камактан куткарып калышы керек. Мария ага күйөөсү тууралуу билгендеринин баарын төкпөй-чачпай ортого салса, амалын тапса болот. Бирок кыз муну такыр эле уккусу келбей жатат. Азоо тайдай диртилдеп, поездден боюн таштап жибергенге деле даяр эле. Күйөөсүнө кылдай кара санабаган, ак жүрөк, дили таза жаш кызды лейтенант ого бетер жакшы көрүп калды.

У. жөн эле аңгиленип, кызды баса калганы такыр туура болбосун, ошо менен бардык үмүт-тилеги дүрт этип эле учуп жок болорун түшүндү. Убакыттын иши деди, мезгилдин иши. Кудай менин бактыма ушул кызды жазган болсо, демек тагдырдан качып кутула албайсың. Сүйдүрүп алам деди, жаштыгына, чекисттик амалкөйлүгүнө ишенип.

Эртеси лейтенант У. калың кара булгаары портфельдеги Жусуп Абдрахмановдун кагаздарын, буюмдарын чачып, анын жазган каттарын, күндөлүгүн барактады.

“Дыйкандардын бир тобун кабыл алдым. Алардын баары айыл чарба салыктарынын оордугуна нааразы. Чындыгында эле аша чаап кетишкен. Эгер өткөн жылы 10 рубль төлөшсө, бул жылы 100дөн төлөй турган болуптур. Бул туура эмес, бирок муну оңдоо менин колуман келбейт. Бул “алысты көргөн” борбордогу башчыларыбыздын кылганы...”, – деп жазганына көзү түштү.

Мына, мына, ушундан өткөн далил болобу деп ичинен кудундады.

Кантсе дагы У. кызымтал болгондо мак-

– Марш, бул жактан! Кана, сакал-мурутту аласың, чачты кыскартасың. Түшүндүң?!

– Түшүндү, жолдош комиссар...

Уйгур чалдын колдору калтырап, тер кетип атып, мунун чачын кырып, сакал-мурутун алып берди. Сынык күзгүдөн өзүн бир карап алып, У. абышкага алкыш да айтпай сыртка чыкты.

Темир жол бекетине кайтып келсе, вагондорду башка локомотивге чиркеп, эбак эле жолго аттандырып жиберилиптир. Вагонзак болсо кийинки каттамдагы поездге чиркелерин айттышты. Калдастай түштү, бекеттин жетекчисине кирип барып, ашата сөктү.

– Башың менен жооп бересиң, акмак! Эскертпейт белеңер!

– Жолдош лейтенант, вагонзак станциядан башка локомотивге чиркелери эскертилген. Жүргүнчү вагондор дароо эле кетишери дагы алдын ала эле маалымдалган.

– Вагонзакты кайра чиркей турган поезд канчада?

– Эки сааттан кийин!

– Түүй, келесоо, саткындар!

– Фрунзеге силер жөнөткөн поезд канчада жетет. Таңкы төрттө жетет, лейтенант Вагонзактагы конвойлордун бирине эскертип койбогонуна өкүндү. Эгер чукул кабар болуп калса, мени бул жактан изде же тигил кызды түшүрүп кал десе болмок да. Далил буюмдарды кылмышка шек саналган неменин колуна карматып жибергенин карачы. Оозу кургап кетти. Марияны кайдан табат, ал далил буюмдарды алып из жашырып кетсе. Ордунда чимирилип кетти. Үстөккө-босток чылым чегип, ары-бери басып, жаны кашайды.

Кайсыл даректемин деди эле? “Фрунзе шаары, Кызыл Аскер көчөсү 102” деп жазылып турган. Ооба, суракта айткан ошол даректи эстеп калган.

16-сентябрдын таңында Фрунзедеги темир жол бекетине түшкөндө У.нун өңүндө кан жок эле. Абдрахманов менен Пактын кылмыш иштерин НКВД тергөөчүсүнө берип, далил буюмдарды азыр алып келерин айтты. Тергөөчү түшүнбөй калды:

– Кандайча эми алып келип берем?!

– Аны мен вагонзактан машинеге салганда калтырып коюптурмун. Досум, мени туура түшүнчү. Машина Фрунзенин бир жерине жылып кете калган го, азыр дароо алып келем.

– Жүрөгүң тоо экен сенин лейтенант, жөнө батыраак!

Тергөөчүнүн бөлмөсүнөн учуп-күйүп чыккан У. нөөмөтчүлөр турган жерден Мария менен тиктешип калды. Аны НКВД коменданты майор К. суракка алып жатыптыр. Өңү бозоруп, колуна тийген буюмдардын таржымалын ийине-жибине чейин айтып берип жаткан Мария лейтенантты көргөндө көзү жайнап кетти: Тигине, мен издеген киши!

капканга түшкөн түлкүдөй ичинен кыңкыстап атты. Бирок айла-амал издеди.

1937-жылдын 22-ноябрында аны кезектеги суракка алып келишти. Өзү менен курбалдаш, төрт жылдан бери чогуу иштешип калган улук лейтенант Мишин муз тоңгон көзү менен тиктеп туруп:

– Келемиш акыры капканга чабылган экен? – деди.

– Эмне дегениң, жолдош Мишин?

– Токто! Кайдагы жолдош, эмне болгон жолдош! Болгонун болгондой жаз! Биздин суракты өзүң жакшы билесиң.

Мишин камакка алынган У.нун бөгөт чарасы тууралуу токтомду сунду:

– Этегине колуңду коюп кой!

“Айыбын угузуу жана бөгөт чарасы тууралуу ТОКТОМ

Мен, Кыргыз ССР НКВДсынын коопсуздук кызматынын улук лейтенанты Мишин. 1937-жылдын 22-ноябрында Кыргыз ССР НКВДСынын Инспекторлор тобунун мурдагы кызматкери 1909-жылы туулган С.И. У. нун иши менен таанышып чыктым.

У. 1937-жылы сентябрдын 11инен 13үнө чейин Орунборго өзгөчө тапшырма менен командировкага барып, шалаакылыкка жол берген.

16.IX.37-жылы Орунбордон келе жатканда өзгөчө оор кылмышка шектүүнүн жубайын качырууга аракет кылган. Анын жолдошунун тыңчылык ишмердүүлүгү тууралуу кабардар болуп туруп, аны камакка алган эмес. Поездде келе жатканда кылмышка шектүү М. аттуу келинден 500 рубль каражат алган.

14-сентябрда У. Орунбор НКВДсынан эки маанилүү мамлекеттик кылмышкерди – Ж.Абдрахманов менен В.Пакты конвой менен Фрунзеге жеткирүү тапшырмасын алган. Ошол эле маалда Орунбор облустук УНКВД УГБнын 8-бөлүмү тарабынан ага тергөө материалдарын жеткирүү тапшырылган. Анда Абдрахмановдун жеке каттары жана документтери болгон. Бирок У. тергөө материалдарын жанындагы М. аттуу келинге берип салган. Ал каалаган учурда андагы материалдар менен тааныша алган. Демек, айрым маалыматтарды жок кылып койгонго дагы анда мүмкүнчүлүк болгон.

Ошол эле 14-сентябрда У. Орунбор темир жол бекетине келгенде Абдрахманов менен Пакты вагонзакка күзөтчүлөргө өткөрүп берип, шектүү М. атуу келинди жанына күпеге чогуу алып алган. Вагонзактагы чөмөндө дагы анын колуна карматкан.

Күпедө баратканда У. бир нече жолу Абдрахмановдун документтерин барактап, жолду катар окуп келген. Ал тургай М. аттуу келинге дагы контрреволюциялык маанай-

Принтерге басылган көздүн кареги

Израилдин Рамбам Офтальмология институту жана Precise Bio компаниясынын биргелешкен адистери адам ткандарын кайталоо жаатында чоң жетишкендикке жетишти. Алар тарыхта биринчи жолу 3D-принтерде басылган көздүн карегин бейтапка салышып, анын көрүүсүн калыбына келтирди.

Көздүн карегинин инфекциялар жана жаракаттардан жабыркашы адамды көрүүдөн ажыратышы мүмкүн. Донордук ткандардын трансплантациясы жакшы натыйжа берет, бирок мындай операциялар көбүнчө өнүккөн өлкөлөрдө гана жеткиликтүү. Жаңы технология донордун клеткаларынан алынган көздүн карегин 3D-принтеринде басып чыгарууга мүмкүнчүлүк берип, донордук ткандардын жетишсиздигин чечет.

Трансплантат жогорку тактыктагы 3D-принтерде басылып, катар-катар коллаген гелинен жана өстүрүлгөн клеткалардан турган каректин структурасын түзөт. Басылган имплант андан соң биореактордо белгилүү бир убакытка жетилип, керектүү ачытыкка жана механикалык касиеттерге ээ болот.

Операция эки сааттан ашпайт, ал эми операциядан кийинки реабилитация бир нече жуманы алат.

Жаңы технология көздүн карегин массалык өндүрүүгө жол ачып, келечекте бөйрөк, жүрөк, боор сыяктуу башка органдарды чыгарууга да мүмкүнчүлүк берет. Жакын арада окумуштуулар бул инновацияны медициналык практикага дүйнө жүзүндө киргизүүдөн мурун кылдат текшерип, сыноодон өткөрүүнү көздөшүүдө.

Спутниктердин “кырылышы”

Азыркы учурда Жердин айланасында болжол менен 15 000 спутник бар. 2040-жылга чейин SpaceX, Amazon жана кытайлык өндүрүүчүлөрдүн пландарына ылайык, алардын саны 560 000ге жетет деп күтүлүүдө.

Муну менен космостогу телескопторунун алдында спутниктердин көрүнүшү көбөйөт жана чогултулган маалыматтарды так алуу кыйын болот. Nature журналында 3-декабрда жарыяланган изилдөөдө бул аппараттар космос телескопторунун сүрөттөрүндө үзгүлтүксүз көрүнүп, маалыматтарды бурмалай турганы айтылган.

Изилдөө көрсөткөндөй, SPHEREx, ARRAKHS жана Xuntian телескопторунун 96% сүрөттөрү кеминде бир спутниктин изин тартып калат. Бул деген спутниктер асманда “кырылышып”, бир бирине жолтоо болот деген эле сөз.

Geely коопсуздук лабораториясы

Кытайдын Нинбо шаарында Geely жаңы Коопсуздук борборун ачты. Бул борбор 27 ар түрдүү багыттагы тесттерди жүргүзүүгө ылайыкталган жана унаалардын коопсуздугу менен ишенимдүүлүгүн жогорку деңгээлде баалоого мүмкүнчүлүк берет.

Geely Auto компаниясынын вице-президенти Ли Чунаньхайдун айтымында, борбор компаниянын глобалдык коопсуздук стандарттарын орнотуу боюнча стратегиялык инвестиция болуп, интеллектуалдык жана электр унаалары сыяктуу жаңы технологиялар үчүн стандарттарды белгилөөгө шарт түзөт.

Жаңы комплекс 45 000 чарчы метр аянтты ээлейт, кадимки тесттерден тышкары киберкоопсуздук, жеке маалыматтарды коргоо жана жүргүнчүлөрдүн саламаттыгына байланыштуу изилдөөлөрдү жүргүзөт. Ачылыш аземинде Lynk & Co 900 эки унаанын краш-тестин (унаанын коопсуздугун текшерүү үчүн жасалган атайын сыноо) көрсөтүшүп, борбордун техникалык мүмкүнчүлүктөрүн элге тартуулашты.

Бул жерде ошондой эле ассистенттик айдоочулук системаларды моделдөө жана тестирлөө, жөө жүргүнчүлөрдү коргоо баалоо жана унаалардын тармактык коопсуздугун текшерүү лабораториялары бар.

Жакшы уйку – узун өмүр

Орегон университетинин изилдөөлөрү боюнча, дайыма жетишсиз уйку өмүрдү кыскартууда (тамеки чегүүдөн кийинки) экинчи орунда турарын аныкташты.

BRFSS системасынын 2019–2025-жылдардагы 3143 округ боюнча статистикасына караганда, канбаган уйку диабет жана семирүү сыяктуу оорулар аркылуу өмүрдү кыскартат. Изилдөө көрсөткөндөй, жетишсиз уйку физикалык активдүүлүк жана социалдык изоляциядан дагы коркунучтуу фактор болуп эсептелет. Башкача айтканда, уйку адамдын узак жашоосу үчүн абдан маанилүү.

Адистер хроникалык аз уктоо жүрөк-кан тамыр ооруларынын, иммунитеттин начарлашынын жана мээнин иштөөсүнүн бузулуусуна алып келерин белгилешет. Ошондуктан, күн сайын 8 сааттан кем эмес уктоо узак жана ден соолукта жашоонун негизги факторлорунун бири болуп эсептелет.

Аскердик ЖИ платформасы

АКШ Коргоо министрлиги GenAI.mil аталган аскердик жасалма интеллект платформасын ишке киргизди. Ал Google Gemini технологиясына негизделген жана жакын арада бардык аскер кызматкерлери үчүн жеткиликтүү болот.

Платформа аркылуу кызматкерлер документтерди түзүп, маалыматтарды талдап, видео тасмаларды иштеп чыгат жана административдик иштерди автоматташтыра алышат. Платформага жетүү Common Access Card (CAC) аркылуу гана мүмкүн. Бул чара Трамптын июлда жарыялаган Ai Action планынын бир бөлүгү болуп, ЖИ технологиясын федералдык деңгээлде кеңири колдонууга багытталган. Пентагон кызматкерлерге платформаны колдонууга бекер окуу мүмкүнчүлүгүн да берет.

ЖИ мультфильм тартат, бирок...

Ник Парк – «Уоллес жана Громит» мультфильминин жаратуучусу, жакында берген интервьюсунда келечектеги долбоорлорунда жасалма интеллектти колдонууга даяр экенин билдирди. Бул жаңылык мультфильмчилерди, сүрөтчүлөрдү жана режиссерлорду индустриянын келечеги жөнүндө ойлонууга мажбур кылды.

Парк принциптерден тайбай турганын белгилеп, искусство чыныгы жана сапаттуу болушу керектигин, жасалма визуалдык «фастфудга» айланбашы зарылдыгын айтты. Анын Aardman студиясы «Курятник качышы» жана «Жалган коендордун каргышы» мультфильмдери менен белгилүү, ал жерде пластилин анимациясы кылдат пландаштырылып, кол эмгеги менен жасалган.

Жеймс Кэмерон сыяктуу эле, Парк чыгармачылык индустриясында компьютер графикасынын күч алып кетишин сынга алат. Бирок ал эски мектептин сүрөтчүлөрү жана алардын эмгеги азыр дагы талапка ээ экенин белгилейт. Адистердин пикири боюнча, ЖИ чыгармачылар үчүн колдоо куралы боло алат, бирок чыныгы чыгармачылыкты адамдын ордуна эч качан жасай албайт.

Түшүмдү 20%га көбөйтөт

Учуучу аппараттар (дрондор) чөптүн түшүмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн колдонулмачы. Мындай дрондор органикалык жана минералдык жер семирткичтерди айкалыштыра чачып, түшүмдүүлүктү 20%га көбөйтүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Агрономиялык дрондорду колдонуу каражатты да үнөмдөйт — жер семирткичтер 30% га чейин үнөмдөлөт, ошондой эле иштердин ылдамдыгы 2,5 эсеге көбөйөт.

Венеранын кайтарма айлануусу

Буга чейин астрономдор Венераны башка планета менен кагылышуудан кийин кайтарма (ретрограддык) айланууга өткөн деп эсептешчү. Бирок жакында жүргүзүлгөн эсептөөлөр көрсөткөндөй, анын өзгөчө айлануусу атмосферанын таасири менен да пайда боло алат.

Венера жана Урандан башка бардык планеталар, Күндүн айланасында бир багытта айланат. Венера болсо башкача: анын өзүнүн айлануусу 243 жер күнүндөй узактыкта созулат, ал эми Венеранын жылдык айлануусу жердикине караганда 225 күндүк.

Бразилиялык астроном Сильвио Ферраз-Мелло альтернативдүү теорияны сунуштады: Венеранын тыгыз жана катуу атмосферасы анын айлануусунун акырындык менен өзгөрүшүнө себеп болгон. Атмосферанын басымы жердегиден 90 эсе көп жана Күндүн жылуулугу аны алдыга жылдыруу аркылуу айланууну ылдамдатат. Бирок Күндүн гравитациясы аны тескерисинче жайлатат. Бул каршылашкан эки күч Венераны азыркы абалына алып келген.

Моделдөө көрсөткөндөй, эгер Венерада атмосфера болбосо, 700 000 жыл ичинде бул планета Күн менен синхрондошуп, дайыма бир бетин Күнгө буруп калат. Демек, Венеранын атмосферасы анын уникалдуу айлануусуна негизги таасир этет.

Анара АРЗЫБАЙ кызы,
“Кыргыз Туусу”

Куш кабар

**“Мемнон колоссдору”
гиганттык статуялары
оңдолду**

Египеттин Луксор шаарында гиганттык статуялар – “Мемнон колоссдору” реставрациядан өткөрүлдү. Алар Аменхотеп III фараондун храмын 3500 жылдан бери коргоп турган гиганттык таш статуялар болуп эсептелет.

Убакыт, табигый кырсыктар жана жер титирөөлөрдүн натыйжасында колоссдордун бети-башы дээрлик жок болгон. Реставрация иштери 20 жылга созулуп, статуялар толук калыбына келтирилди. Ар бир статуянын бийиктиги болжол менен 15 метр, салмагы 700 тоннага жетет.

Долбоордун жетекчиси Хуриг Сурузиан реставрацияны аткарган адистердин максаты – тарыхый жана маданий мурастын маанилүү бөлүгүн сактоо экенин белгиледи. Египет бийлиги маданий мурастарды сактоо иштерин колдоп келет. Мындан тышкары, 2025-жылдын ноябрында Гизада, Хеопс пирамидасынын жанында, Дүйнөдөгү эң ири Египет музейи ачылды.

Гүлмайрам РАХМАНБЕРДИЕВА, «Кыргыз Туусу»

Объявление

Специальный администратор созывает очередное собрание кредиторов **НК ЖСК «Анэс Строй» -банкрот.**

Собрание кредиторов состоится 25 декабря 2025 года в 16.00 часов по адресу: **г.Бишкек, пр. Манаса, 12 а.**

ПОВЕСТКА ДНЯ:

1. Отчет специального администратора за IV квартал 2025 года;
2. Разное

Представителям кредиторов для участия на собрании необходимо иметь при себе надлежащим образом оформленную доверенность с правом голоса.

Телефон: **0702 63-23-64.**

МБанк

ОсОО «Люкс Консалт»

объявляет публичные торги, в форме открытого аукциона, по продаже заложенного имущества:

ЛОТ Нежилое помещение (земля и строение), общей полезной площадью 2694, 0 кв.м., расположенный на земельном участке мероу 7828,8 квм. находящееся по адресу: **г.Жалал-Абад, ул.Мамыра Баатыра, д.28,** идентификационный код № 3-10-02-0006-2115.

Стартовая цена заложенного имущества составляет: **56 184 000 (Пятьдесят шесть миллионов сто восемьдесят четыре тысячи) сом.**

Торги пройдут **30 января 2026 г., в 12:00 ч.** по адресу: **Жалал-Абадская обл., г. Жалал-Абад, ул. Мамыр баатыра, дом №28.**

Для участия в публичных торгах необходимо внести гарантийный взнос – 1% от стартовой стоимости – на р/с 1110002000041858 БИК 111006 ЗАО «Банк Азии» до начала публичных торгов. Имущество реализуется в сомах.

Выигравшим публичные торги на открытом аукционе признается лицо, предложившее наиболее высокую цену за продаваемое имущество. Покупная цена подлежит внесению в течение пяти банковских дней за вычетом суммы, внесенного гарантийного взноса после проведения торгов.

Сведения об Организаторе торгов:

ОсОО ЮК "Люкс Консалт", адрес: **г.Бишкек, пр. Ч.Айтматова, д. 14, кв. 41,** тел. **(0312) 56-88-25, (0772) 30-30-32,** р/с в сомах 1110002000041858, БИК 111006 ЗАО "Банк Азии", код ОКПО 29403204, ИНН 01603201610167.

С/О 750

**Узун-Кыр айыл окмоту
Ысык-Атинский район Чуйской области
ОБЪЯВЛЯЕТ ТОРГИ (АУКЦИОН)**

Лот №1 – земельный участок общей площадью 248,90 кв.м под огород, прилегающий к основному приусадебному участку, в частную собственность, расположенный по адресу: **с.Ново-Покровка ул. Строительная №152/1,** стартовая цена **298500 сом.**

Лот №2 – земельный участок общей площадью 579,95 кв.м. под огород, прилегающий к основному приусадебному участку, в частную собственность, расположенный по адресу: **с.Ленинское ул. Полевая №6,** стартовая цена **290000 сом.**

Лот №3 – земельный участок общей площадью 594,35 кв.м под огород, прилегающий к основному приусадебному участку, в частную собственность, расположенный по адресу: **с.Ново-Покровка ул.Горького №32а,** стартовая цена **713000 сом.**

Лот №4 – земельный участок во временное пользование общей площадью 30,0 кв.м. под торговый павильон облегченного типа, расположенный по адресу: **с.Ново-Покровка ул. Строительная б/н,** стартовая цена **9000 сом.**

Лот №5 – земельный участок во временное пользование общей площадью 50,0 кв.м. под торговый павильон облегченного типа, расположенный по адресу: **с.Ново-Покровка ул. Фрунзе б/н,** стартовая цена **15000 сом.**

Гарантийный взнос 10% от стартовой цены, шаг аукциона 10%. Для участия на торгах необходимо предоставить следующие документы: письменное заявление о намерении участвовать в торгах с указанием номера лота; документ, удостоверяющий личность физического лица-претендента; платежные документы, подтверждающие оплату гарантийного взноса (закатка).

Прием заявлений и других документов прекращаются за 5 рабочих дней до даты проведения торгов **до 23 января 2026 года включительно.**

Аукцион состоится **23 января 2026 года в 15:00 часов** в здании айыл окмоту Узун-Кыр по адресу: **с.Ново-Покровка ул.Ленина 335Б.**

По всем вопросам обращаться в Узун-Кыр айылный аймак по адресу: **Ысык-Атинский район, с.Ново-Покровка, улица Ленина 335Б.**

Тел. для справок: **(03132) 40-7-78.**

С/О 751

Считать недействительным

Считать недействительными утерянные разрешительные бланки для грузоперевозок **ОсОО “МТК Аль-Нур”**

1. 50011 – Узбекистан – 3х стран
2. 408044 – Узбекистан – 3х стран
3. 16414 – Китай – 2х стр, транзит
4. 16107 – Китай – 2х транзит
5. 50024 – Узбекистан – 3х стран
6. 109039 – Китай – 2х стр, транзит
7. 109037 – Китай – 2х стр, транзит
8. 66511 – Китай – 2х стр, транзит
9. 424394 – Узбекистан – 3х стран
10. 115027 – Китай – 2х стр, транзит
11. 113302 – Китай – 2х стр, транзит

Утерянный бланк для разрешения грузоперевозок принадлежащее **ОсОО Фаст Групп Логистик** Китай – 2х стр 39384 считать недействительным.

ТА

Считать недействительным

Утерянное свидетельство о праве собственности на земельную долю ЧА № 325 от 10.12.1999 года, идент. код 7-01-04-0014-0123 по адресу: Чуйская область, Аламундунский район, Арашанский а/а., с. Арашан, конт. № 888 на имя **Кенже уулу Заур** считать недействительным.

С/О 751

Жараксыз деп табылсын

Мамлекеттик салык кызматынын Кара-Суу райондук башкармалыгы тарабынан жеке ишкер **Раимбердиев Джума Максытовичке** (ИНН: 21603196900117) берилген мамлекеттик каттоо күбөлүгү жоголгондугуна байланыштуу жараксыз деп табылсын.

ТА

Жараксыз деп табылсын

Шакиров Шухратбек Назиржановичке таандык Кара-Суу районундагы Датка (мурдагы Шарк) айыл аймагындагы Шарк жайгашкан жалпы аянты 724,0 чарчы метр жер тилкенин (идент.код: 5-04-17-1001-2608) 14.09.2017-жылы берилген сериясы Ч, № 739828 сандуу мамлекеттик актысы жоголгондугуна байланыштуу жараксыз деп табылсын.

ТА

Жараксыз деп табылсын

Айтматов Абдыкадыр Тургуналиевичке таандык Ноокат районунун Көк-Жар айыл өкмөтүнүн Жийде айылында жайгашкан А.Аблазов көчөсүндөгү 12-үйдүн (идент код 5-05-11-1004-0195) 23.01.2010-жылы берилген сериясы Ч № 240856 мамлекеттик актысы жана тех. паспорту жоголуп кеткендигине байланыштуу жараксыз деп табылсын.

ТА

Считать недействительным

Утерянный государственный акт о праве частной собственности на земельный участок серии Ч № 690139, идент. код 3-03-05-1004-0281, по адресу: с. Итагар, ул. Таш-Шоро №102/1 на имя **Мураталиевой Тахмины Ымановны** считать недействительным.

МБанк

**«КЫРГЫЗ ТУУСУ»
БАСМА ҮЙҮ**

Сиздерге 50 адамга эсептелген конференц-зал сунуштайт

Кошумча маалымат алуучулар жана кызматташкысы келгендер үчүн даректер: Бишкек ш., Т.Абдумомунов көчөсү, 193, тел.: 62-20-51, 62-20-52.

E-mail: tuusu@infotel.kg, kyrgyztuusu@gmail.com

«Кыргыз Туусуна» кош келиңиз!

Адамзатты музыка бешигинде терметкен – Бетховен

Людвиг ван Бетховен – дүйнөлүк музыка тарыхындагы эң белгилүү композиторлордун бири. Анын жашоосу кыйынчылыктарга, трагедияларга, ошол эле учурда ийгиликтерге толгон. Бетховен угуу жөндөмүн жоготуу сыяктуу кыйынчылыктарды жеңип, дүйнөнүн миллиондогон адамдарын шыктандырган мурас калтырган. Аалам маданиятында 16-декабрь – Бетховендин туулган күнү катары белгиленип келет.

карандысыз мүнөзү менен айырмаланган. Ал эч кимге баш ийгенди жактырган эмес, ошондуктан айлана-тегерегиндеги адамдар менен көп учурда кайчы пикирге келген.

Кээде катуу, орой көрүнсө да, ичинен абдан терең сезимдерге ээ болгон. Атактуу музыкант табиятты сүйчү, шаардан сыртка чыгып, чыгармачылыгына шыктануу алчу. Ал эркиндик жана теңдикти жактаган, Француз революциясынын идеялары анын чыгармачылыгына таасир эткен. Угууга байланыштуу кыйынчылыктарга карабай, ал достору жана кесиптештери менен кат алышып, ой-пикирлерин бөлүшкөн. Ал сыртынан калың кара чачы, кыраакы жүзү, кыска бою, күчтүү дене түзүлүшү менен айырмаланган.

Өмүр башаты

Людвиг ван Бетховен Германиянын Бонн шаарында 1770-жылы декабрда төрөлгөн. Туулган күнү так белгилүү эмес, бирок дүйнө маданиятында 16-декабрь туулган күнү катары белгиленип келет. Анын чоң атасы Бонндо сарай музыканты болуп иштеген.

Бетховендин өз атасы Иоганн ван Бетховен да музыкант болгон жана уулун кичинекейинен эле музыка менен машыктырган. Атасы катуу, каардуу адам болгондуктан, уулун бир нече саат бою машыктырчу. Ал Людвигди экинчи Моцарт кылууну кыялданган. Ал эми энеси Мария Магдалена мээримдүү, жумшак жана сезимтал адам болгон. Ал Людвигте абдан жакын болуп, аны ар дайым колдоп, түшүнгөн. Тилекке каршы, Мария Магдалена 1787-жылы оорудан каза болуп, бул окуя Бетховенге катуу психологиялык таасир тийгизген. Энесинин өлүмүнөн кийин анын жашоосу оорлоп, үй-бүлөлүк жоопкерчилик көбөйгөн.

Музыкагагы алгачкы кадамдары

Людвиг ван Бетховен 8 жашында биринчи жолу концертке катышкан. Анын чыныгы мугалими Кристиан Готлоб Нефе болгон. Нефе Бетховендин талантына эрте көңүл буруп, аны композиторлукка шыктандырган. 12 жашында Бетховен хан сарайдагы органисттин жардамчысы болуп иштей баштаган. 17 жашында Вена шаарына барып, ал жерде Вольфганг Амадей Моцарт менен жолугуп, ага өзүнүн импровизациясын ойноп берген. Моцарт жаш Бетховендин талантына жогору баа берген деп айтылат.

Багын ачкан – Вена шаары

1792-жылы Людвиг ван Бетховен Йозеф Гайдндын окуучусу болуу үчүн Вена шаарына көчүп келген. Венада ал бат эле атактуу пианист катары таанылып, концерттерде ийгиликтүү өнөр көрсөткөн. Ошондой эле музыкадан жеке сабактарды берип, өзүнүн чыгармаларын жарыялап, ноталарын сатуу аркылуу жашоосун камсыз кылган. Вена шаары Бетховендин чыгармачылыгы толук кандуу өнүккөн негизги борбор болуп калган.

Сүйүү жана жеке жашоосу

Бетховендин жеке жашоосу оңой болгон эмес. Сүйүүдөн бакыт таппай, үй-бүлө да кура алган жок. Достору менен болгон мамилеси да дайыма таала болгон.

Дал ушул жалгыздык, ички күрөш, сүйүүдөгү жана жашоодогу кыйынчылыктар анын музыкасына өзгөчө эмоционалдык тереңдик, кайгы менен үмүттүн айкалышын алып келген. Ушундан уламбы Бетховендин чыгармалары адамдын ички дүйнөсүн терең козгоп, угармандарга күчтүү таасир берет.

Көпчүлүк изилдөөчүлөрдүн пикири боюнча, атактуу “Ай сонатасы” графиня Жульетта Гвиччардиге арналган деп божомолдонуп келет. Ал Бетховендин окуучусу болгон. Ал эми “Элизе үчүн” аттуу белгилүү пьесасы 1810-жылы жазылган. Бул чыгарманы кимге арнаганы так белгилүү эмес, бирок Элизе аттуу айымга байланыштуу болгон деген пикирлер бар.

Кулагы укпай калганда...

Бетховендин жашоосундагы эң трагедиялуу учурлардын бири толук угуу жөндөмүн жоготуу болгон. Бирок ал бул кыйынчылыктарга карабай, гениалдуу чыгармаларды жаратууну уланткан. Людвиг ван Бетховен 26 жашында угуу жөндөмүн жогото баштап, 48 жашында толугу менен укпай калган. Бул чоң көйгөй анын жашоосуна жана чыгармачылыгына

кыйынчылык алып келген, бирок ал өз сезимдерин жана ойлорун “Гейлигенштадт мурасы” жана “Сүйлөшүү дептерлери” аркылуу калтырган. 1802-жылы жазылган “Гейлигенштадт мурасы” — Бетховендин жеке каттарынын бири, анда ал угуу көйгөйүнө карабай чыгармачылыгын улантууга жана жашоого болгон каалоосун билдирген. Катта ал өз психологиялык абалы, кайгысы жана чыгармачылыкка болгон үмүтүн жазып, өмүрү жана чыгармачылыгы үчүн күрөшүүгө бел байлаганын билдирген. Бул документ Бетховендин жеке сезимдерин, кайгысы менен үмүтүн чагылдырган философиялык жана эмоционалдык эстелик болуп эсептелет.

Океандай чалкыган чыгармачылыгы

Бетховен бардык жанрларда чыгармалар жазган — сонаталар, концерттер, симфониялар, увертюралар жана опералар, жалпы 240тан ашуун чыгарма калтырган.

Ал веналык классицизмди улантып, романтикалык стиль менен айкалыштырган. Бетховендин симфонияларынын ар бири өзгөчөлүктөргө ээ. Мисалы, Бешинчи симфония күчтүү киришүүсү менен белгилүү болсо, Тогузунчу симфония хор менен аткарылып, анын акыркы бөлүгү “Кубаныч одасы” Европалык Союздун гимни болуп кабыл алынган.

Ал классикалык музыка чегин кеңейтип, ага эмоционалдык тереңдик жана драматизм кошкон. Фортепиано сонаталары анын чыгармачылыгынын борборунда болуп, жалпы 32 соната жазылган.

Бетховен жана табият

Людвиг ван Бетховен өтө сезимтал жана көз

Бетховен 1827-жылы 57 жашында боор оорусунан көз жумган, аны менен коштошуу зыйнатына болжол менен 20-30 миң адам катышкан.

Таасири жана мурасы

Людвиг ван Бетховендин чыгармачылыгы дүйнөлүк музыка тарыхына өтө чоң таасир тийгизген. Ал классикалык музыканы жаңы деңгээлге көтөрүп, классицизмден романтизмге өтүүнүн негизин салган композитор катары таанылган. Бетховен музыка аркылуу адамдын ички дүйнөсүн, эркиндигин, тагдыр менен күрөшүн жана руханий күчүн терең чагылдыра алган. Анын чыгармалары жөн гана кооз обон эмес, философиялык ой жүгүртүүнү жана күчтүү эмоцияны камтыйт.

Бетховенден кийин жашаган көптөгөн улуу композиторлор анын чыгармачылыгынан шык алышкан. Франц Шуберт, Роберт Шуман, Ференц Лист, Рихард Вагнер, Иоганнес Брамс сыяктуу композиторлор анын музыкалык ой жүгүртүүсүн улантышкан. Айрыкча темаларды өнүктүрүү, драматизм жана симфониялык ой жүгүртүү жагынан Бетховен алардын чыгармаларына чоң таасир берген.

Бүгүнкү күндө Бетховендин музыкасы дүйнөнүн бардык булуң-бурчтарында жаңырып келет. Бул Бетховендин музыкасы бүткүл адамзатка таандык мурас экенин далилдейт.

Анара АРЗЫБАЙ кызы, “Кыргыз Туусу”

